

Briselē, 31.1.2023.
COM(2023) 43 final

KOMISIJAS ZIŅOJUMS PADOMEI

**par to, kā tiek īstenots Padomes ieteikums
par darbinieku un pašnodarbināto personu piekļuvi sociālajai aizsardzībai**

SATURA RĀDĪTĀJS

SATURA RĀDĪTĀJS.....	1
GALVENIE KONSTATĒJUMI.....	2
1. Ievads	4
1.1. Konteksta izklāsts	4
1.2. Ieteikuma mērķi	5
1.3. Atbalsts īstenošanai.....	6
1.4. Īstenošanas pārskatīšana	8
2. Padomes ieteikuma īstenošanas progresa pārskatīšana.....	8
2.1. Valstu īstenošanas plānu kopsavilkums: nevienmērīga aina uzmanības centrā esošo jautājumu un mērķu vērienīguma ziņā.....	8
2.2. Formālais segums.....	10
2.2.1. Nepilnības	11
2.2.2. Politikas pasākumi	12
2.3. Faktiskais segums	15
2.3.1. Nepilnības	16
2.3.2. Politikas pasākumi	17
2.4. Pienācīgums	19
2.4.1. Nepilnības	19
2.4.2. Politikas pasākumi	21
2.5. Pārredzamība.....	23
2.5.1. Informācijas pieejamība.....	23
2.5.2. Vienkāršošana	25
3. Progresa apkopojums	27
3.1. Pozitīvi pavērsieni attiecībā uz sociālās aizsardzības pieejamību visiem	27
3.2. Joprojām aktuālas problēmas	28
4. Secinājumi.....	30
PIELIKUMS Sociālās aizsardzības pieejamības jomā sagatavoto valstu īstenošanas plānu (<i>NIP</i>) (un to atjauninājuma) galvenās iezīmes	31

GALVENIE KONSTATĒJUMI

Padomes Ieteikuma par darbinieku un pašnodarbināto personu piekļuvi sociālajai aizsardzībai īstenošanas centieni, kas veikti trīs gadu laikā pēc tā pieņemšanas, arī to pasākumu kontekstā, kas veikti Covid-19 pandēmijas sociālo seku novēršanai, Eiropā nav bijuši viendabīgi. Ieteikuma īstenošanas vispārējais vēriens ievērojami atšķiras, un, ar dažiem izņēmumiem, vairums dalībvalstu necenšas novērst visas pašreizējās nepilnības piekļuvē sociālajai aizsardzībai. Nepieciešams turpināt īstenošanas centienus, lai novērstu pastāvošās nepilnības, turklāt sociālās un ekonomiskās sekas, ko radījis Krievijas agresijas karš pret Ukrainu, un no tā izrietošā padziļinātā enerģētikas krīze pastiprina vajadzību rīkoties nekavējoties.

Nepārtraukti mainīgajos darba tirgos ir liels to cilvēku skaits, kuriem nodarbinātības attiecību veida vai pašnodarbinātības formas dēļ nav nodrošināta pietiekama piekļuve sociālajai aizsardzībai. Tas apdraud ne tikai daudzu šo personu un viņu ģimeņu labklājību, bet arī ekonomiku un sabiedrību.

Gandrīz 40 % nodarbināto iedzīvotāju ES (77 miljoni) 2021. gadā bija iesaistīti nestandarta nodarbinātībā, t. i., ar terminētiem darba līgumiem, nepilna laika darbā un/vai kā pašnodarbinātas personas, un daudzi no šīs grupas iedzīvotājiem saskaras ar būtiskām sociālās aizsardzības seguma nepilnībām. 2022. gadā 17 dalībvalstīs bija vismaz 1 nestandarta nodarbinātībā iesaistītu darbinieku grupa, kurai nebija nodrošināts visu sociālās aizsardzības jomu segums. Pašnodarbinātām personām nav nodrošināts visu sociālās aizsardzības jomu segums 19 dalībvalstīs.

Formālais segums

Kopš 2019. gada 15 dalībvalstīs ir veikušas vai plānojušas veikt nozīmīgas reformas nolūkā uzlabot darba tirgū iesaistītu konkrētu iedzīvotāju kategoriju dalību sociālās aizsardzības shēmās. Tās jo īpaši attiecas uz pašnodarbinātām personām (konkrētāk, uz individuālām pašnodarbinātām personām un ekonomiski atkarīgām pašnodarbinātām personām) vai personām, kuras ir nodarbinātas uz nestandarta līgumu pamata vai kuras strādā konkrētās nozarēs (mājsaimniecības pakalpojumi, kultūra) ar augstu nestandarta darba veidu īpatsvaru. Tomēr ievērojamam skaitam šo personu, visticamāk, joprojām trūks formālas piekļuves, jo pasākumi nenovērš visas nepilnības / neaptver visas jomas un dažas dalībvalstīs neplāno novērst atlikušās nepilnības.

Tiek lēsts, ka tajās 12 dalībvalstīs, kas sniegušas datus, vismaz 5,6 miljoniem nestandarta nodarbinātībā iesaistīto darbinieku un 15,3 miljoniem pašnodarbināto personu nav pieejami bezdarbnieka pabalsti. Turklāt tajās dalībvalstīs, kurās pašnodarbināto personu dalība sociālās aizsardzības shēmās ir brīvprātīga, šo shēmu izmantošanas līmenis parasti ir zems.

Saskaņā ar dalībvalstu sniegto informāciju galvenās problēmas šo nepilnību novēršanā ir nepieciešamība saglabāt darba tirgus elastību vai tas, cik sarežģīti ir paplašināt segumu pašnodarbinātām personām (konkrēti, bezdarbam un invaliditātes apdrošināšanai) un konkrētām grupām, piemēram, platformu darbiniekiem, mājsaimniecībās nodarbinātām personām un lauksaimniekiem.

Tai pašā laikā pasākumi, kas vērsti uz nestandarta līgumu formu izmantošanas samazināšanu, palīdz samazināt formālā seguma nepilnības. Tie ietver labāku uzraudzību, to sociālo un fiskālo

stimulu mazināšanu, kas mudina pieņemt darbā uz ļoti īsa termiņa līgumu pamata vai izmantojot viltus pašnodarbinātību, platformu darba regulēšanu vai darba tiesību reformu nolūkā risināt segmentācijas problēmu, un tie visi uzlabo piekļuvi sociālajai aizsardzībai, nodrošinot pareizu klasifikāciju vai radot skaidrāku normatīvo vidi attiecībā uz sociālās aizsardzības tiesībām, kas saistītas ar dažādiem nodarbinātības statusiem.

Faktiskais segums

Spēkā esošie noteikumi, kas reglamentē iemaksas un tiesības, var liegt personām, kuras piedalās sociālās aizsardzības shēmās, praktiski saņemt jebkādu pabalstu (“faktiskā piekļuve”). Piemēram, minētās personas var neizpildīt kritēriju par minimālo iemaksu ilgumu vai apjomu. Kopš 2019. gada tikai ierobežots skaits valstu pasākumu ir risinājuši faktiskās piekļuves jautājumu, piemēram, samazinot kvalifikācijas periodus bezdarba vai veselības aprūpes pabalstu saņemšanai. Daudzās ES dalībvalstīs joprojām ir ievērojamas ienākumu atbalsta atšķirības starp cilvēkiem, kuri pirms bezdarba bijuši iesaistīti “standarta” nodarbinātībā, un pārējiem. Kopumā pašnodarbinātām personām joprojām ir mazāka iespēja saņemt jebkādu pabalstu, un vairākās valstīs pagaidu un nepilna darba laika darbiniekiem joprojām ir mazāka iespēja saņemt pabalstus nekā tiem, kuriem ir beztermiņa vai pilna laika darba līgums.

Pienācīgums

“Pienācīgas” sociālās aizsardzības shēmas nodrošina pietiekamu un savlaicīgu ienākumu aizstāšanu personām, kuras saskaras ar ienākumu zudumu, saglabājot viņu dzīves līmeni un pasargājot no nabadzības. Aptuveni puse dalībvalstu savos valsts īstenošanas plānos ir norādījušas, ka ir veikušas vai plāno veikt pasākumus pienācīguma uzlabošanai, it īpaši attiecībā uz pensijām pašnodarbinātām personām, cilvēkiem ar tiesībām tikai uz mazu pensiju vai konkrētu profesiju pārstāvjiem. Tika veikti arī pasākumi bezdarbnieka pabalstu pienācīguma uzlabošanai, palielinot to izmaksāšanas ilgumu un/vai apmēru. Tomēr problēmas joprojām pastāv. Darbinieki ar terminētiem līgumiem saskaras ar lielāku materiālo nenodrošinātību un sociālo atstumtību nekā darbinieki ar beztermiņa līgumu, tāpat kā nepilna laika darbinieki salīdzinājumā ar pilna laika darbiniekiem. Pašnodarbinātas personas, nepilna laika un pagaidu darbinieki ir arī vairāk pakļauti finansiālas nabadzības riskam salīdzinājumā ar tiem, kas strādā standarta nodarbinātības veidos.

Pārredzamība

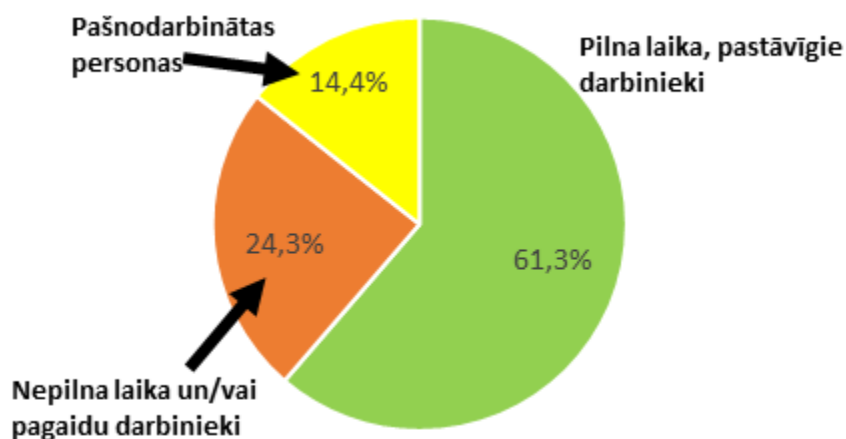
Lai uzlabotu piekļuvi sociālajai aizsardzībai, ļoti svarīga ir pārredzamība. Tomēr sociālās aizsardzības noteikumi dažkārt ir pārāk sarežģīti vai neskaidri, tāpēc cilvēki var nebūt pienācīgi informēti par savām tiesībām un pienākumiem vai par to, kā izmantot šīs tiesības un pildīt savus pienākumus. Lai gan tas nav galvenais valsts īstenošanas plānu mērķis, daudzas valstis ir sākušas digitalizēt sociālās aizsardzības pārvaldību un sniegšanu, izmantojot vienkāršotus vienas pieturas portālus, automatizētu piekļuvi dažiem pabalstiem, pensiju simulatorus vai iepriekš aizpildītas pieteikuma veidlapas. Tomēr šajā ziņā ir vajadzīgi lielāki centieni, tai skaitā pasākumi, kas mazinātu digitālo plaisu neaizsargātām personām, piemēram, personām ar zemu prasības (digitālās, administratīvās un finanšu prasības) līmeni, personām ar invaliditāti un citām personām.

1. Ievads

1.1. Konteksta izklāsts

Mūsdienās ES darba tirgos ievērojams skaits cilvēku ir (individuāli) pašnodarbināti, strādā darbu, kam nepiemēro standarta darba līgumu, apvieno atkarīgu nodarbinātību un pašnodarbinātību vai pārmaiņus iesaistās abos minētajos nodarbinātības veidos. Gandrīz 40 % nodarbināto iedzīvotāju ES-27 (76,7 miljoni) 2021. gadā bija iesaistīti nestandarta nodarbinātībā¹, t. i., ar terminētiem līgumiem (23,7 miljoni), nepilna laika darbā (36,4 miljoni) un/vai pašnodarbinātībā (26,9 miljoni, tai skaitā 18,4 miljoni individuālu pašnodarbinātu personu)², nevis ar beztermiņa pilna laika darba līgumu. Lai gan kopējais nestandarta nodarbinātībā iesaistīto cilvēku īpatsvars pēdējos 10 gados ir bijis stabils un situācija dažādās grupās un grupu ietvaros ir ļoti atšķirīga, ES dalībvalstīs ir kļuvuši izplatītāki daži jauni nodarbinātības veidi (gadījuma darba veicēji, portfolio darba veicēji, platformu darbinieki)³, un parasti uz tiem mazāk attiecas sociālā aizsardzība.

Nodarbinātie iedzīvotāji pēc statusa, ES-27, 2021. gads

Avots: Eurostat, darbaspēka apsekojums

2021. gadā **77** miljoni cilvēku ES bija iesaistīti nestandarta nodarbinātībā, t. i., ar terminētiem darba līgumiem, nepilna laika darbā un/vai pašnodarbinātībā. Viņi pārstāv aptuveni 40 % no nodarbinātajiem iedzīvotājiem.

Sociālās aizsardzības sistēmas bieži vien joprojām ir paredzētas standarta darbiniekiem (pilna laika, pastāvīgiem, ekonomiski atkarīgiem darbiniekiem). Tā rezultātā lielai darbaspēka daļai tās statusa darba tirgū vai nodarbinātības attiecību veida dēļ netiek nodrošināta pietiekama sociālā aizsardzība. Šīs nepilnības palielina labklājības risku problēmas skartajām personām un viņu ģimenēm, kas cieš no lielākas ekonomiskās nenoteiktības. Turklāt

¹ Avots: Eurostat, ES darbaspēka apsekojums (DSA).

² Turklāt 2017. gadā aptuveni 800 000 cilvēku bija iesaistīti “ekonomiski atkarīgā pašnodarbinātībā”, t. i., kā pašnodarbinātas personas bez darbiniekiem, kuras pēdējo 12 mēnešu laikā strādājušas tikai ar 1 klientu vai 1 dominējošu klientu, kurš noteicis viņu darba laiku (avots: ES darbaspēka apsekojuma modulis par pašnodarbinātību).

³ Eurofound (2017), *Non-standard forms of employment: recent trends and future prospects*, un EK (2018) ESDE, *Access and sustainability of social protection in a changing world of work*.

tās arvien vairāk apdraud ekonomiku un sabiedrību kopumā iekšzemes pieprasījuma, ieguldījumu cilvēkkapitālā un sociālās kohēzijas ziņā. Nestandarta nodarbinātības jomā pastāvošās seguma nepilnības veicina taisnīguma trūkumu sabiedrībā, palielinot plaisu starp paaudzēm, dzimumiem vai sociālajām grupām, jo jaunieši, ārvalstīs dzimušie un sievietes retāk tiek pieņemtas darbā uz pilna laika, beztermiņa līgumu pamata. Tādējādi, samazinot nepilnības piekļuvē sociālajai aizsardzībai tiem, kas strādā nestandarta darbu, varētu palīdzēt mazināt nevienlīdzību, tai skaitā vīriešu un sieviešu darba samaksas un pensiju atšķirības.

Saskaņā ar Eiropas sociālo tiesību pīlāra 12. principu “neatkarīgi no nodarbinātības attiecību veida un ilguma darba ņēmējiem un — salīdzināmos apstākļos — pašnodarbinātām personām ir tiesības uz pienācīgu sociālo aizsardzību”⁴. Lai īstenotu šo vērienīgo politisko mērķi praksē, Padome 2019. gadā pieņēma Ieteikumu par darbinieku un pašnodarbināto personu piekļuvi sociālajai aizsardzībai⁵.

Eiropas sociālo tiesību pīlāra rīcības plānā⁶ Komisija uzsvēra, ka ārkārtas pasākumi, kas īstenoti Covid-19 pandēmijā, lai paplašinātu sociālās aizsardzības tvērumu, to attiecinot arī uz grupām, kuras iepriekš bija no tās izslēgtas, var būt iedvesmas avots strukturālām reformām, kas uzlabo bezdarbnieku, nestandarta nodarbinātībā iesaistītu darbinieku un pašnodarbināto personu aizsardzību.

Digitālā pārkārtošanās, ko paātrināja Covid-19 pandēmija, pārveido ES ekonomiku un tās darba tirgus, ko veicina arī digitālo darba platformu darbības izvērsšana⁷. Lai gan platformu darbs var sniegt iespējas vieglāk piekļūt darba tirgum vai gūt papildu ienākumus no sekundāras darbības, tas rada arī problēmas, tai skaitā saistībā ar sociālo aizsardzību.

Papildus nepieciešamībai taisnīgi pārvaldīt zaļo pārkārtošanos 2022. gada sākumā ir parādījusies jauns izaicinājums — ekonomiskā un ģeopolitiskā vide, ko izraisījis Krievijas agresijas karš pret Ukrainu, kā rezultātā ir palielinājušās enerģijas un preču cenas, inflācijas spiediens un augoša ekonomiskā nenoteiktība. Tas var novest nabadzībā jau tā neaizsargātās māsaimniecības. Sociālās aizsardzības sistēmām ir jāuzņemas svarīga loma gan šādas ietekmes novēršanā, gan risināšanā, stiprinot pastāvošos sociālās drošības tīklus un atbalstot visneaizsargātākās personas.

1.2. Ieteikuma mērķi

Padomes ieteikuma mērķis ir nodrošināt, lai visiem darbiniekiem un pašnodarbinātajām personām būtu formāla piekļuve faktiskai, pienācīgai un pārredzamai sociālajai aizsardzībai sešās jomās, un veicināt šādu aizsardzību; sešas minētās jomas ir bezdarbnieka pabalsti; slimības pabalsti un veselības aprūpes pabalsti; maternitātes un

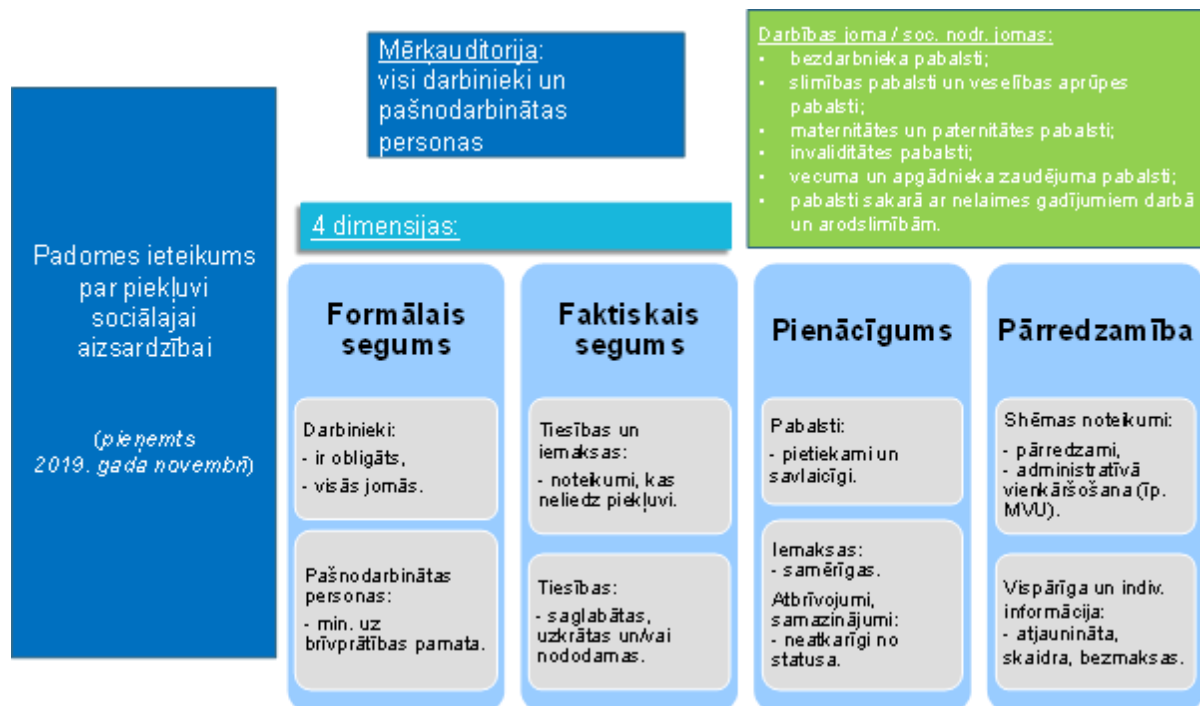
⁴ Padomes ieteikumā un šajā ziņojumā “nestandarta nodarbinātībā iesaistītie darbinieki” attiecas uz “darbiniekiem” ar nestandarta (terminētiem, nepilna darba laika) līgumiem, savukārt “nestandarta nodarbinātībā iesaistītas personas” ietver gan darbiniekus ar nestandarta līgumiem, gan pašnodarbinātas personas.

⁵ [2019/C 387/01](#).

⁶ COM(2021) 102 final.

⁷ Saskaņā ar datiem, kas izmantoti 2021. gadā iesniegtajā [Komisijas priekšlikumā direktīvai](#), 28 miljoni cilvēku ES strādā, izmantojot digitālās darba platformas, un 1,7–4,1 miljons saskaņā ar direktīvu varētu tikt pārklassificēti par darbiniekiem.

paternitātes pabalsti; invaliditātes pabalsti; vecuma pabalsti un apgādnieka zaudējuma pabalsti un pabalsti sakarā ar nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām.

Padomes ieteikuma 19. punktā dalībvalstis tiek aicinātas iespējami drīz īstenot ieteikumā izvirzītos principus un līdz 2021. gada 15. maijam iesniegt plānu, kurā izklāstīti valsts līmenī veicamie atbilstīgie pasākumi. Līdz 2022. gada decembrim visas dalībvalstis, izņemot Luksemburgu, bija iesniegušas šādu valsts īstenošanas plānu (NIP)⁸. Par NIP 2021. gada decembrī Eiropas pusgada ietvaros notika debātes EPSCO (nodarbinātības, sociālās politikas, veselības un patērētāju tiesību aizsardzības) ministru sanāksmē un 2022. gada maijā — SPC (Sociālās aizsardzības komitejā). Tāpat notika apspriešanās ar Eiropas sociālo partneru organizācijām 2022. gada maijā.

1.3. Atbalsts īstenošanai

Kopš Padomes ieteikuma pieņemšanas Komisija ir veikusi īpašus pasākumus, atbalstot ieteikuma īstenošanu.

Komisija sadarbojās ar SPC Rādītāju apakšgrupu nolūkā **izstrādāt uzraudzības sistēmu progresa novērtēšanai attiecībā uz ieteikuma galvenajiem mērķiem.** Pirmo sistēmas versiju SPC apstiprināja 2020. gada oktobrī⁹, un kopš tā laika Komisija ir atbalstījusi metodoloģiskus uzlabojumus un ikgadējus uzraudzības sistēmas atjauninājumus¹⁰. Uzraudzības sistēmā ir iekļauti rādītāji formālā seguma, faktiskā seguma un pabalstu pienācīguma novērtēšanai visu veidu darbiniekiem attiecīgajās sociālās aizsardzības jomās. Tā ietver arī darba tirgus rādītājus

⁸ <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1312&langId=en>.

⁹ Uzraudzības sistēma par darbinieku un pašnodarbināto personu piekļuvi sociālajai aizsardzībai.

¹⁰ Uzraudzības sistēmas 2021. gada atjauninājums. Jāņem vērā, ka arī Kopīgais pētniecības centrs strādā, lai to uzlabotu, piemēram, Antón & Grande (2022), *Monitoring the effective coverage and adequacy of social protection in the EU*.

darba tirgus statusu daudzveidības novērtēšanai un rādītājus par noteikumiem, kas reglamentē tiesības uz pabalstiem un iemaksas.

Tomēr ir vajadzīgi turpmāki uzlabojumi sociālās aizsardzības pieejamības uzraudzībā visās ES dalībvalstīs. Piemēram, pašreiz ES līmenī pieejamie dati neļauj tieši novērtēt saikni starp riska iestāšanos un pabalsta saņemšanu, izņemot bezdarba un ar vecumu saistītos pabalstus. Turklāt, lai gan ir panākts progress formālā seguma nepilnību kvantitatīvā noteikšanā, šie dati nav pieejami par visām valstīm un pieejamie dati nav pilnībā salīdzināmi. Visbeidzot, vairākās jomās ir jāpanāk pakāpenisks progress. Piemēram, ir vajadzīga labāka izpratne par pašnodarbināto personu ekonomisko un sociālo situāciju (jo īpaši par viņu ienākumiem), ņemot vērā dažādo sociālās apdrošināšanas iemaksu līmeni.

Politikas jomā Komisija veicināja padziļinātu viedokļu apmaiņu par ieteikuma dažādo aspektu īstenošanu, pulcējot dalībvalstu pārstāvjus, sociālos partnerus un ieinteresētās personas¹¹. Eiropas Komisija uzrauga sociālās aizsardzības jautājumus arī Eiropas pusgada ietvaros. Lai mazinātu Covid-19 pandēmijas sociālo ietekmi, Komisija 2020. gadā deviņām dalībvalstīm (EE, ES, IT, CY, LT, NL, PL, PT, SI) ieteica uzlabot nestandarta nodarbinātībā iesaistīto darbinieku un pašnodarbināto personu sociālās aizsardzības segumu, un 2022. gadā četrām dalībvalstīm (EE, HU, NL un PL) tika sniegti konkrētām valstīm adresēti ieteikumi jomās, uz kurām attiecas Padomes 2019. gada ieteikums. Turklāt *SPC Monitor*¹² katru gadu norāda uz tām dalībvalstīm, kurām ir kāds būtisks sociālais izaicinājums, kas saistīts ar piekļuvi sociālajai aizsardzībai¹³.

Papildus tam saskaņā ar Komisijas veikto analīzi divās trešdaļās atvēršanas un noturības plānu (ANP) ir iekļautas reformas vai investīcijas, kuru mērķis ir uzlabot piekļuvi sociālajai aizsardzībai (galvenokārt koncentrējoties uz piekļuves vienkāršošanu, izmantojot investīcijas digitālajā jomā un uzlabojot bezdarba un vecuma pabalstu pienācīgumu)¹⁴.

Divās trešdaļās
atvēršanas un noturības plānu
ir iekļautas reformas vai
investīcijas, kuru mērķis ir uzlabot
piekļuvi sociālajai aizsardzībai.

Turklāt kopš 2019. gada Komisija ir sākusī vairākas saistītas iniciatīvas, piemēram, nolūkā uzlabot minimālās algas¹⁵ un minimālā ienākuma¹⁶ segumu un pienācīgumu, uzlabot platformu darbinieku stāvokli¹⁷ un tikt galā ar zaļās pārkārtošanās sociālajām sekām, it īpaši attiecībā uz darbiniekiem, kuriem nepieciešams atbalsts pārejai no viena darba uz citu un ienākumu atbalsts¹⁸. Direktīva par pārrēdzamiem un paredzamiem darba apstākļiem arī

¹¹ Viedokļu apmaiņas pasākumi ietvēra virkni savstarpējās mācīšanās pasākumu (sk. 2020. gadā publicēto [zinojumu](#)) un augsta līmeņa pasākumu par pašnodarbināto personu sociālo aizsardzību, kas notika 2022. gada jūnijā.

¹² Uzraudzības instruments, kas izstrādāts kopā ar *SPC* nolūkā noteikt galvenās ikgadējās sociālās tendences ES.

¹³ *SPC 2022. gada zinojumā* tika uzskaitītas šādas astoņas dalībvalstis, kurām “ir kāds būtisks sociālais izaicinājums” sociālās aizsardzības pieejamības jomā: EL, ES, IT, NL, PL, PT, RO un SK.

¹⁴ Skatīt arī tematisko analīzi par atvēršanās un noturības rezultātu apkopojumu [sociālās aizsardzības jomā](#).

¹⁵ Direktīva (ES) 2022/2041.

¹⁶ COM(2022) 490 final.

¹⁷ COM(2021) 762 final.

¹⁸ COM(2021) 801 final.

nodrošina, ka darbinieki ES jau agrīnā posmā saņem būtisku informāciju par saviem darba līgumiem, it īpaši par sociālo nodrošinājumu¹⁹. Šīs iniciatīvas darbojas cieši kopā, lai nodrošinātu, ka visiem cilvēkiem neatkarīgi no viņu darba veida ir pieejama pienācīga sociālā aizsardzība pret ekonomiskiem riskiem un ka visi arī sniedz ieguldījumu tās finansēšanā, kā tas tiek atbalstīts arī pasaules līmenī²⁰.

1.4. Īstenošanas pārskatīšana

Padomes ieteikumā Komisija tiek aicināta pārskatīt īstenošanas gaitu un ziņot par to Padomei. Šajā ziņojumā izklāstītajā analīzē ir izmantota kopā ar *SPC* izveidotā uzraudzības sistēma, lai novērtētu progresu ieteikuma galveno mērķu sasniegšanā un nesenos pasākumus un reformas, ko veikušas vai paziņojušas dalībvalstis, kā atspoguļots to valsts īstenošanas plānos, Eiropas pusgadā vai ANP. Ziņojuma pamatā ir arī Eiropas Sociālās politikas tīkla (*ESPN*) tematiskais ziņojums par pārredzamības dimensiju²¹, tematiskās diskusijas Sociālās aizsardzības komitejā, viedokļu apmaiņa ar sociālajiem partneriem un secinājumi, kas gūti Komisijas organizētajos savstarpējas mācīšanās pasākumos.

Ziņojumā aplūkots progress attiecībā uz četrām ieteikuma dimensijām (formālais segums, faktiskais segums, pienācīgums un pārredzamība), kā arī attiecībā uz nestandarta nodarbinātībā iesaistītiem darbiniekiem un pašnodarbinātām personām. Tajā galvenā uzmanība pievērsta pasākumiem un reformām, kas veiktas kopš Padomes ieteikuma pieņemšanas vai tiek plānotas. Tā kā standarta nodarbinātībā iesaistītajiem darbiniekiem ir piekļuve lielākajai daļai sociālās aizsardzības jomu lielākajā daļā ES dalībvalstu, ziņojumā galvenā uzmanība pievērsta nepilnību novēršanai attiecībā uz pašnodarbinātām personām un darbiniekiem ar nestandarta līgumiem. Ja iespējams, ziņojumā izmantoti dati nolūkā novērtēt progresu kopš ieteikuma pieņemšanas 2019. gada rudenī, lai gan attiecībā uz dažiem rādītājiem jaunākie pieejamie statistikas dati ir no 2020.–2021. gada²².

2. Padomes ieteikuma īstenošanas progresa pārskatīšana

2.1. Valstu īstenošanas plānu kopsavilkums: neviendabīga aina uzmanības centrā esošo jautājumu un mērķu vērīenīguma ziņā

Pārskats²³ par 26 *NIP* liecina, ka **gandrīz visos *NIP* netieši vai nepārprotami ir minētas pastāvošās/atlikušās nepilnības piekļuvē sociālajai aizsardzībai valsts līmenī.** Tomēr tikai pusē dalībvalstu ir aptvertas visas grupas un nepilnību veidi. Turklāt *NIP* ļoti liela uzmanība ir

¹⁹ Direktīva (ES) 2019/1152. Skatīt arī Direktīvu (ES) 2016/2102 par publiskā sektora struktūru tīmekļvietņu un mobilo lietotņu piekļūstamību.

²⁰ SDO 2012. gada [ieteikums](#) par sociālās aizsardzības minimumu un 2021. gada [globālais aicinājums](#) rīkoties, lai panāktu uz cilvēku vērstu atveseļošanu.

²¹ Spasova, S., et al (2023), *Making access to social protection for workers and the self-employed more transparent through information and simplification*, *ESPN*, Eiropas Savienības Publikāciju birojs.

²² Informācija par formālo segumu un par iemaksām un tiesībām uz pabalstiem (*MISSOC*) ir pieejama par 2022. gada sākumu, savukārt attiecībā uz citiem rādītājiem (piemēram, *EU-SILC*) dati attiecas uz 2021. gadu (un līdz ar to uz 2020. gada ienākumiem).

²³ Pirmais pārskats par 21 *NIP*, kas iesniegti līdz 2021. gada septembrim, tika publicēts *SPC* [2021. gada ziņojumā](#) un [2022. gada vienotajā nodarbinātības ziņojumā](#).

pievērsta situācijai formālā seguma ziņā, savukārt citas sociālās aizsardzības pieejamības dimensijas ir mazāk aptvertas, neraugoties uz to, ka pastāv ES līmenī saskaņoti rādītāji faktiskās piekļuves un pienācīguma uzraudzībai. Svarīgi ir tas, ka dažu dalībvalstu ieskatā tās jau ir īstenojušas visus ieteikuma noteikumus (BG, SE) vai gandrīz visus (CZ, FR, HU, AT, PL), skatīt arī tabulu pielikumā.

Lielākajā daļā *NIP* (22 no 26 iesniegtajiem)²⁴ ir norādīti konkrēti veiktie pasākumi vai jaunas saistības valsts līmenī attiecībā uz ieteikuma īstenošanu. Tomēr **pasākumu klāsts un darbības joma, kā arī to īstenošanas termiņi (jau veikti vai tikai plānoti)** dažādās valstīs **ievērojami atšķiras**²⁵: 10 *NIP* ir vērsti uz 1 galveno politikas un/vai likumdošanas pasākumu, 11 *NIP* ir iekļauts 3–8 pasākumu kopums, un Beļģijas plānā ir paredzēti vairāk nekā 30 pasākumi.

NIP pasākumi aptver plašu sociālās aizsardzības jomu klāstu, bet trīs visbiežāk aplūkotās jomas ir pensijas, bezdarbnieka un slimības pabalsti, savukārt citas jomas (maternitāte un paternitāte, nelaiemes gadījumi darbā un arodslimības, veselības aprūpe un invaliditāte) tiek aplūkotas retāk.

1. izcēlums. Covid-19 pandēmija un ietekme uz sociālās aizsardzības sistēmām

Covid-19 pandēmija ir parādījusi sociālās aizsardzības būtisko nozīmi drošības tīkla nodrošināšanā krīzes laikā, vienlaikus atklājot piekļuves nepilnības un liekot daudzām dalībvalstīm uz laiku paplašināt sociālo aizsardzību, to nodrošinot arī tās darbības jomā iepriekš neiekļautām grupām. Ņemot vērā, ka ieteikuma īstenošanas periods ir sakritis ar šo veselības jomas krīzi, nav pārsteidzoši, ka 24 no 26 valstu plāniem ir minēti pasākumi, kas veikti, reaģējot uz pandēmiju, turklāt 3 no šiem plāniem ir minēti tikai šādi pasākumi. Taču tikai astoņos valstu plānos ir minēti tādi pasākumi, kas ir kļuvuši pastāvīgi, un tajos galvenā uzmanība lielākoties pievērsta pašnodarbināto seguma vai konkrētu nozaru, piemēram, kultūras nozares, darbinieku seguma uzlabošanai.

Covid-19 pandēmija dažos gadījumos ir arī paātrinājusi sociālo pakalpojumu digitalizāciju — cita starpā ir paplašinājusies un kļuvusi vienkāršāka elektronisko veidlapu izmantošana, ieviesta attālinātā konsultēšana un uzlabojusies dažādu valsts iestāžu datu sadarbība.

Laika ziņā 13 dalībvalstis norāda uz pasākumiem, kas veikti kopš 2019. gada, bet 18 dalībvalstis norāda uz pasākumiem, kas tiek gatavoti vai “plānoti nākotnē”. Dažas dalībvalstis norāda arī uz tādiem pasākumiem, kas veikti pirms ieteikuma pieņemšanas.

Attiecībā uz mērķgrupām, lai gan daži pasākumi ir vērsti uz visām nodarbinātajām personām, **lielākā daļa pasākumu attiecas arī uz konkrētu grupu situāciju**: 17 dalībvalstis atsaucas uz pasākumiem, kas īpaši paredzēti pašnodarbinātām personām, un 11 dalībvalstis — uz pasākumiem attiecībā uz darbiniekiem ar nestandarta darba līgumiem.

Dažu dalībvalstu (piemēram, Beļģijas, Igaunijas un Kipras) *NIP* ir iekļauta detalizēta informācija par katru plānoto pasākumu, norādot jomu, mērķgrupu, sagaidāmo ietekmi,

²⁴ Bulgārijas, Ungārijas, Zviedrijas un Slovākijas *NIP* šādi pasākumi nebija minēti.

²⁵ Ņemot vērā tikai strukturālos pasākumus un tādējādi izslēdzot pagaidu pasākumus, kas veikti, reaģējot uz Covid-19 krīzi.

termiņu, budžetu, īstenošanas struktūru un uzraudzības/izvērtēšanas plānu. Dažu citu valstu *NIP* nav detalizēti aprakstīti turpmāk plānotie pasākumi.

Tikai dažos *NIP* ir atsauce uz sociālo partneru iesaistīšanu *NIP* vai dažu pasākumu izstrādē. Citas ieinteresētās personas, piemēram, pilsoniskās sabiedrības organizācijas, gandrīz netiek pieminētas. ES sociālo partneru organizācijas norādīja²⁶, ka to iesaiste procesā bija ļoti maza vai ļoti novēlota, un aicināja uz ciešāku iesaistīšanu tādu pasākumu izstrādē un īstenošanā, kuru mērķis ir uzlabot nestandarta nodarbinātībā iesaistīto darbinieku un pašnodarbināto personu piekļuvi sociālajai aizsardzībai.

Papildus sociālās aizsardzības pieejamības uzlabošanai dažu dalībvalstu *NIP* bija minēti arī **pasākumi, kuru mērķis ir mazināt nestandarta nodarbinātības veidu pārmērīgu izmantošanu.** Piemēram, Nīderlande veic pasākumus nolūkā mazināt sociālos un fiskālos stimulus kļūt par (individuālām) pašnodarbinātām personām vai uzņēmumiem pieņemt darbā darbiniekus ar terminētiem līgumiem; Vācija un Polija veica pasākumus nolūkā labāk uzraudzīt ar nestandarta līgumiem nodarbināto personu sociālās aizsardzības segumu.

Ieteikumā dalībvalstis tiek mudinātas arī uzlabot valsts statistikas par piekļuvi sociālajai aizsardzībai pieejamību, tomēr tikai dažas dalībvalstis (5 no 26; sk. pielikumu) plāno konkrētus pasākumus, neraugoties uz kvantitatīvo datu salīdzinoši ierobežoto pieejamību šajā jomā. Lai gan daudzām dalībvalstīm dati ir (vairums — no administratīviem avotiem), tie ne vienmēr ir sadalīti pēc nodarbinātības attiecību veida, dzimuma vai vecuma un nav bijis īpaši daudz mēģinājumu aplēst seguma līmeni sadalījumā pa dažādajām sociālās aizsardzības jomām²⁷. Turklāt pieejamie dati netiek sistemātiski izmantoti politikas veidošanā. Ne *NIP*, ne sociālo partneru viedokļos, kas tika pausti apspriešanās laikā, netika norādīts uz konkrētiem problēmjautājumiem saistībā ar īstenošanas pasākumu ietekmi uz mazajiem un vidējiem uzņēmumiem. Tomēr darba devēju organizācijas ir norādījušas, ka pamatprincipam vajadzētu būt pašnodarbināto personu piekļuvei svarīgākajām pamata sociālās aizsardzības jomām par saprātīgu samaksu, savukārt piekļuvei augstāka līmeņa aizsardzībai arī turpmāk vajadzētu būt fakultatīvai.

NIP minētos pasākumus varētu **labāk sasaistīt ar ANP politikas pasākumiem** un turpmākiem pasākumiem Eiropas pusgada kontekstā. Tas maksimāli palielinātu to ietekmi. Piemēram, lielākajā daļā *NIP* nav minēti pasākumi, kas saistīti ar sociālās aizsardzības shēmu pārredzamības uzlabošanu, savukārt liels skaits ANP ir vērsti uz digitalizāciju sociālajā aizsardzībā ar mērķi nodrošināt labāku piekļuvi sociālās aizsardzības pakalpojumiem, vienkāršot procedūras un piedāvāt vienkāršus un iedarbīgus digitālos risinājumus iedzīvotājiem un uzņēmumiem. Turklāt dalībvalstis varētu izmantot arī tehniskā atbalsta instrumentu (*TSI*) nolūkā atbalstīt strukturālo reformu īstenošanu valstīs.

²⁶ Apspriešanās ar ES sociālajiem partneriem (2022. gada maijā) par ieteikuma īstenošanu.

²⁷ Pamatojoties uz 2022. gada oktobra diskusijām *SPC* Rādītāju apakšgrupā.

2.2. Formālais segums

Tiek uzskatīts, ka **“konkrētas sociālās aizsardzības jomas segums formāli attiecas uz darbiniekiem un pašnodarbinātām personām, ja spēkā esošie tiesību akti vai darba koplīgums nosaka, ka šīm personām ir tiesības piedalīties sociālās aizsardzības shēmā konkrētajā jomā.** Formālo segumu var nodrošināt ar obligātām vai brīvprātīgām shēmām” (Padomes ieteikums, 15. apsvērums).

Dalībvalstis tika aicinātas uzlabot formālo segumu (attiecībā uz visām ieteikumā minētajām jomām) un attiecināt to uz a) visiem darbiniekiem neatkarīgi no nodarbinātības attiecību veida — obligātā kārtā; b) pašnodarbinātām personām — vismaz brīvprātīgi un attiecīgā gadījumā obligātā kārtā.

2.2.1. Nepilnības

Formālā seguma kartēšana²⁸ uzraudzības sistēmā liecina, ka, neraugoties uz zināmu progresu kopš 2019. gada, ES dalībvalstīs joprojām pastāv būtiskas nepilnības gan attiecībā uz nestandarta nodarbinātībā iesaistītiem darbiniekiem, gan pašnodarbinātām personām²⁹.

2022. gadā 17 dalībvalstīs³⁰ vismaz 1 nestandarta nodarbinātībā iesaistītu darbinieku grupa saskārās ar formālās piekļuves nepilnībām vismaz 1 no attiecīgajām sociālās aizsardzības jomām. Sociālā nodrošinājuma jomas, kurās nepilnību ir visvairāk, ir bezdarbs (13 dalībvalstīs), slimības (11) un maternitātes pabalsti (9). Skartās kategorijas ietver gadījuma darba veicējus vai darbiniekus ar vienkāršotiem, terminētiem īstermiņa līgumiem, sezonālā darba veicējus un darbiniekus ar citiem konkrētajai valstij raksturīgiem līgumiem³¹. Piecās dalībvalstīs³² nepilnības attiecas tikai uz īpašo “mācekļu un praktikantu” grupu (un bieži vien uz kādu šīs kategorijas apakšgrupu)³³. Turklāt aptuveni pusē dalībvalstu nestandarta nodarbinātībā iesaistīto darbinieku piekļuve vismaz vienai sociālās aizsardzības jomai ir brīvprātīga, bieži vien izmantojot aktīvās izvēles (*opt-in*) sistēmas, it īpaši attiecībā uz bezdarba, vecuma, invaliditātes, slimības un maternitātes pabalstiem.

Pamatojoties uz datiem, kas pieejami ierobežotā skaitā dalībvalstu, tiek lēsts³⁴, ka aptuveni 5,6 miljoniem nestandarta nodarbinātībā iesaistīto darbinieku nav piekļuves bezdarbnieka pabalstiem (11 dalībvalstīs), savukārt 366 000 nav piekļuves slimības pabalstiem

²⁸ Datu vākums par formālo segumu (SPC), jaunākais atjauninājums: 2022. gada pavasaris.

²⁹ Ņemot vērā sāktās vai paziņotās reformas saistībā ar formālo segumu (sk. 2. izcēlumu), šķiet, ka šajā iedaļā konstatēto nepilnību skaits tuvākajos gados nedaudz samazināsies.

³⁰ CZ, DK, DE, EL, ES, FR, IT, LV, LU, HU, NL, AT, PL, PT, RO, SI un SK. Piezīme: tas atspoguļo situāciju 2022. gada pavasarī. Kopš 2022. gada oktobra Spānijā ir novērsta atlikusī nepilnība formālā seguma jomā un mājsaimniecībās nodarbinātajām personām ir pieejami bezdarbnieka pabalsti.

³¹ Tas ietver “minidarbus” Vācijā, (dažus) “civiltiesiskos līgumus” (t. i., netipisku līgumu kategoriju, ko izmanto darba nolīgšanai) Polijā, “darba veikšanas vienošanās” Čehijā, darba līgumus ar neregulāriem ienākumiem Slovākijā utt.

³² DK, EL, FR, IT un NL.

³³ Tas sakrīt ar provizoriskajiem rezultātiem, kas gūti, pārskatot, kā tiek īstenots [Padomes ieteikums par stažēšanās kvalitātes sistēmu](#).

³⁴ Pamatojoties uz apkopotām valstu aplēsēm, kuru pamatā ir dažādi avoti un metodes un kuras neaptver visas dalībvalstis, kur ir konkrētā nepilnība.

(6 dalībvalstīs) un 413 000 nav piekļuves maternitātes pabalstiem (5 dalībvalstīs). Šie skaitļi noteikti būtu uzskatāmi par zemākās robežvērtības aplēsēm, jo ne visas dalībvalstis ziņo par šādām nepilnībām, ja tādas pastāv.

Konkrēti attiecībā uz pašnodarbinātām personām formālās piekļuves nepilnības vismaz 1 no sociālās aizsardzības jomām pastāv 19 dalībvalstīs (2022. gadā). Visvairāk skartās jomas ir bezdarbnieka pabalsti (13 dalībvalstīs), kam seko pabalsti saistībā ar nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām (9), paternitātes pabalsti (5) un slimības pabalsti (3). Lai gan tas atbilst ieteikumam, fakts, ka pašnodarbināto personu piekļuve ir brīvprātīga vismaz 1 no jomām 19 dalībvalstīs³⁵, galvenokārt izmantojot aktīvās izvēles sistēmas, kopumā nozīmē, ka šo shēmu izmantošanas rādītāji ir zemi³⁶. Dažās dalībvalstīs tas var būt izskaidrojams ar īso laiku, kas cilvēkiem atvēlēts, lai izņemtu, vai piedalīties brīvprātīgās shēmās, apvienojumā ar ilgus saistošiem periodiem.

2022. gadā pašnodarbinātām personām 19 dalībvalstīs un dažiem nestandarta nodarbinātībā iesaistītiem darbiniekiem 17 dalībvalstīs nebija nodrošināts segums vismaz 1 sociālās aizsardzības jomā.

2.2.2. Politikas pasākumi

Lielākā daļa NIP apstiprina iepriekš aprakstītās nepilnības formālajā segumā, un lielākā daļa dalībvalstu iepazīstināja ar veiktajiem (veicamajiem) pasākumiem to novēršanai. Tomēr daudzi no šiem pasākumiem tika veikti, reaģējot uz Covid-19 krīzi, lai uz laiku un izņēmuma kārtā piekļuvi nodrošinātu arī konkrētām darbinieku kategorijām, kurām iepriekš netika nodrošināts segums (vai tika nodrošināts tikai daļēji) (darbinieki ar nestabiliem līgumiem, māsaimniecībās nodarbinātas personas un pašnodarbinātas personas) vai kuras strādā konkrētās nozarēs/profesijās (kultūras nozarē strādājošie, veselības aprūpes darbinieki u. c.)³⁷.

Nedaudz vairāk nekā pusē dalībvalstu (15) kopš 2019. gada veiktie vai paziņotie pasākumi attiecībā uz formālo segumu ir strukturālas reformas nolūkā pastāvīgi novērst nepilnības jomās, uz kurām attiecas ieteikums³⁸. **Tās visbiežāk ir saistītas ar formālā seguma nepilnību novēršanu attiecībā uz pašnodarbinātām personām**, kas izskaidrojams ar lielo skaitu dalībvalstu, kurās pašnodarbinātām personām joprojām nav piekļuves vairākām jomām. Mazāk uzmanības tiek pievērsts pārējiem nestandarta nodarbinātības veidiem (piemēram, terminēti / nepilna laika darba līgumi).

³⁵ Konkrētāk, attiecībā uz slimības, vecuma un apgādnieka zaudējuma pabalstiem un maternitātes pabalstiem.

³⁶ Sk. 2021. gada uzraudzības sistēmas [atjauninājumu](#) un Schoukens (2022), [Improving access to social protection for the self-employed in the EU](#).

³⁷ Sīkāku informāciju par citām valstīm skatīt [2022. gada vienotajā nodarbinātības ziņojumā](#) (JER), priekšlikumā par [2023. gada JER](#) un ESPN (2021), *Social protection and inclusion policy responses to the COVID-19 crisis*.

³⁸ Dažās valstīs tiesības ir paplašinātas, attiecinot tās uz visiem darbiniekiem, piemēram, tiesības uz paternitātes atvaļinājumu (BG un HR), saskaņā ar 2019. gada Direktīvu par darba un privātās dzīves līdzsvaru. Šie pasākumi nav īpaši aplūkoti šajā ziņojumā.

1. tabula. Strukturālās reformas formālā seguma jomā kopš 2019. gada

	Strukturālās reformas 15 dalībvalstīs:			Strukturālās reformas netika veiktas (12 dalībvalstīs)
Mērķgrupas	attiecībā uz pašnodarbinātām personām	attiecībā uz nestandarta nodarbinātībā iesaistītiem darbiniekiem	attiecībā uz abām grupām	
Dalībvalstis	<i>EL, FR, IT, LT, MT, NL</i>	<i>ES, PL, PT</i>	<i>BE, EE, IE, CY, LU, RO</i>	<i>AT, BG, CZ, DK, DE, HR, LV, HU, SI, SK, FI un SE</i>

Avots: *NIP* un *SPC* veiktais atjauninājums. Piezīme: valstis slīprakstā — reformas ir ierosinātas vai paziņotas, bet vēl nav pieņemtas.

No pašnodarbinātām personām paredzētajām reformām dažas jau ir īstenotas, daudzas ir sagatavošanā, bet citas ir plānotas nākotnē (sk. 2. izcēlumu).

2. izcēlums. Pašnodarbināto personu sociālā aizsardzība

Lai gan kopējais pašnodarbināto personu īpatsvars darbaspēkā pēdējo 25 gadu laikā ir saglabājies stabils (aptuveni 14 % no darbaspēka), to personu īpatsvars, kurām nav darbinieku, ir palielinājies (aptuveni 68,3 % no 27 miljoniem pašnodarbināto personu ES)³⁹. Pieejamie pierādījumi par septiņām dalībvalstīm (BE, DE, IT, LU, NL, PL un SE) liecina par augstu strādājošo nabadzības līmeni individuālo pašnodarbināto personu vidū⁴⁰. Šī tendence palielina vajadzību nodrošināt pašnodarbināto personu piekļuvi sociālajai aizsardzībai.

12 dalībvalstīs, kas sniedza datus⁴¹, 15,3 miljoniem pašnodarbināto personu nav pieejami bezdarbnieka pabalsti, 3,9 miljoniem nav pieejami pabalsti saistībā ar nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām (9 dalībvalstīs) un 5,3 miljoniem — slimības pabalsti (3 dalībvalstīs).

Kā parādīts turpmāk, vairākas strukturālās reformas liecina, ka šīs nepilnības ir iespējams novērst, un tās varētu būt iedvesmas avots citām valstīm, kas joprojām saskaras ar šādām nepilnībām.

Īrija 2019. gada novembrī ieviesa jaunu darba meklētāja pabalstu shēmu personām, kas ir bijušas pašnodarbinātas personas. **Francija**, sākot ar 2019. gadu, pašnodarbinātām personām nodrošina piekļuvi ienākumu pabalstam ar noteiktiem nosacījumiem (darbības izbeigšana ar tiesas lēmumu vai maksātnespējas procedūra) un 2022. gadā atviegloja pabalsta pieprasīšanas nosacījumus. Kopš 2020. gada beigām Francija slimības pabalstus attiecina arī uz *professions libérales* jeb brīvajām profesijām. **Maltā** kopš 2019. gada sākuma pašnodarbinātas personas ar zināmiem nosacījumiem ir tiesīgas saņemt bezdarbnieka pabalstu. Dekrēta par darba un privātās dzīves līdzsvaru ietvaros (2022. gada jūnijs) **Itālija** ieviesa tiesības uz dienas pabalstu pašnodarbinātām sievietēm pirms dzemdībām (ja rodas sarežģījumi) un tiesības uz bērna kopšanas atvaļinājumu pašnodarbinātiem tēviem.

Kipra reformē sociālās apdrošināšanas sistēmu, lai segumā iekļautu pašnodarbinātās personas un nestandarta nodarbinātības veidus (stāšanās spēkā paredzēta 2023. gadā). **Luksemburgas** valdība ir ierosinājusi ieviest

³⁹ Eurostat, darbaspēka apsekojums.

⁴⁰ Eurostat, *EU-SILC 2019*, kas izmantots ES projektā [Working Yet Poor](#).

⁴¹ Datu vākums par formālo segumu (EK un *SPC*), jaunākais atjauninājums: 2022. gada pavasaris.

paternitātes pabalstus pašnodarbinātiem tēviem. **Igaunija** paplašina bezdarba apdrošināšanas segumu, attiecinot to arī uz pašnodarbinātām personām, uzņēmumu kontu turētājiem un vadības un kontroles struktūru locekļiem. Tā arī strādā, lai paplašinātu veselības apdrošināšanu, attiecinot to arī uz cilvēkiem, kas nav apdrošināti vai kam ir periodiska apdrošināšana. **Nīderlande** gatavojas ieviest obligāto invaliditātes apdrošināšanu pašnodarbinātām personām (to paredzēts ieviest līdz 2026. gadam).

NIP ietver arī saistības nākotnei. Piemēram, **Rumānija** plāno attiecināt paternitātes atvaļinājumu arī uz pašnodarbinātajiem; **Beļģija** izvērtē, kā nodrošināt pašnodarbināto personu pastāvīgu aizsardzību pret ienākumu zudumu (“pārejas perioda tiesības”); **Griekija** plāno nodrošināt piekļuvi slimības pabalstiem arī pašnodarbinātām personām; **Lietuva** apsver iespēju bezdarba apdrošināšanas sistēmā iekļaut visas pašnodarbinātās personas; **Nīderlande** eksperimentē ar iespēju pašnodarbinātām personām nodrošināt piekļuvi kolektīvajām pensiju shēmām.

Attiecībā uz **nestandarta nodarbinātībā iesaistītajiem darbiniekiem** līdz šim veiktās reformas ietver no iemaksām atkarīgu bezdarbnieka pabalstu pieejamību mājāsaimniecībās nodarbinātām personām Spānijā (no 2022. gada oktobra); jaunu statusu un īpašu sociālā nodrošinājuma fondu kultūras nozares profesionāļiem Portugālē (no 2022. gada oktobra; darbinieki ar ļoti īsa termiņa līgumiem ir apdrošināti pret lielāko daļu risku un ir tiesīgi saņemt jaunu pabalstu mākslinieciskās darbības pārtraukšanas gadījumā). Turklāt līdztekus ES līmeņa atbalsta pasākumiem⁴² vairākas dalībvalstis veic pasākumus nolūkā uzlabot **mākslinieku un kultūras un radošo profesiju pārstāvju** statusu un darba apstākļus šajā nozarē, kam raksturīgs nestandarta darba veidu pārsvars⁴³.

Tiek gatavotas vēl arī citas reformas. Ar Atveseļošanas un noturības mehānisma (ANM) atbalstu Polija 2021. gada beigās sāka reformu nolūkā paplašināt obligāto apdrošināšanu un uzlabot segumu. Tas jo īpaši attiecas uz civiltiesiskajiem līgumiem ar noteikumiem, kuru mērķis ir nodrošināt, ka uz tiem attiecas vecuma/pensijas un nelaimes gadījumu apdrošināšana. Citas reformas ir šādas: valdības likumprojekts Īrijā, ar ko nosaka minimālo aizsardzības līmeni (slimības pabalstus) zemū atalgojami darbiniekiem, kuriem, iespējams, nav tiesību uz uzņēmuma shēmu; Luksemburgā — priekšlikums par vispārēju veselības aprūpi (2021. gada oktobris), lai nodrošinātu veselības apdrošināšanu apdrošināšanas shēmā neiesaistītiem neaizsargātiem cilvēkiem.

Visbeidzot, Rumānija plāno nodrošināt formālu piekļuvi visām sociālā nodrošinājuma jomām sezonālā un dienas darba veicējiem, kā arī platformu darbiniekiem, savukārt Beļģija izvērtē veidus, kā uzlabot formālo segumu platformu darbiniekiem (bezdarbnieka pabalsti un pabalsti sakarā ar nelaimes gadījumiem darbā) un īpašām darbinieku kategorijām (piemēram, bērnu aprūpētājiem). Čehija neplāno pārvērst “darba veikšanas vienošanās” par darba attiecībām, bet plāno grozīt kritērijus attiecībā uz piekļuvi apdrošināšanai un plāno uzlabot nestandarta nodarbinātībā iesaistīto darbinieku piekļuvi apdrošināšanai slimības un saistīto risku (tai skaitā maternitātes) gadījumā.

⁴² ES 2023.–2026. gada darba plāns kultūras jomā; [Eiropas Parlamenta rezolūcija](#) par mākslinieku situāciju un kultūras nozares atveseļošanu ES; Komisijas [2020. gadā publicētais pētījums](#) par mākslinieku un kultūras un radošo profesiju pārstāvju statusu un darba apstākļiem.

⁴³ Beļģijā tiek apspriesta mākslinieku statusa reforma, savukārt Īrijā tiek izmēģināta pamata ienākumu garantijas shēma māksliniekiem. Čehija, Spānija, Griekija un Rumānija ir iekļāvušas saistītas reformas savos ANP.

Citas dalībvalstis ziņoja, ka tās neplāno nodrošināt (pilnīgu) segumu noteiktām grupām, kurām pašlaik nav seguma, it īpaši pašnodarbinātām personām. Šādas pieejas iemesli ir šādi: ar to saistītās izmaksas, bažas par ietekmi uz darba tirgus elastību vai tas, ka ir sarežģīti nodrošināt pilnīgu segumu pašnodarbinātām personām (it īpaši attiecībā uz apdrošināšanu bezdarba gadījumam, slimības vai invaliditātes apdrošināšanu). Dažos gadījumos iemesls, kāpēc netiek veikti pasākumi, lai novērstu formālā seguma nepilnības, ir to grupu nelielais apmērs, kurām nav seguma, vai tas, ka dažus riskus var segt citas jomas vai apdrošināšana, kas saistīta ar personas pamatdarbu (ja nepilnības ietekmē dažus marginālus papildu līgumus).

Sociālie partneri ir pauduši atšķirīgus viedokļus jautājumā par formālo segumu, it īpaši attiecībā uz pašnodarbinātām personām. Darba devēju organizācijas ir apgalvojušas, ka “obligāts un pilnīgs visu sešu sociālās aizsardzības jomu segums un iemaksas tajās denaturētu pašu pašnodarbinātības jēdzienu” un ka ir “jābūt zināmai iespējai izvēlēties starp dažādām sociālās aizsardzības jomām, kā arī attiecīgo iemaksu līmeni”⁴⁴. Savukārt darbinieku organizācijas ir aicinājušas valdības nodrošināt, lai pašnodarbinātas personas būtu obligāti apdrošinātas visās jomās, un risināt “fiktīvās pašnodarbinātības” jautājumu⁴⁵.

Pēdējos gados sociālās politikas diskusiju centrā ir bijuši platformu darbinieku darba apstākļi, īpašu uzmanību pievēršot viņu nodarbinātības statusam (pašnodarbināta persona vai darbinieks) un tā ietekmei uz sociālās aizsardzības segumu.

Platformu darbinieku piekļuve sociālajai aizsardzībai ir apspriesta 11 *NIP* (BE, DE, EE, FR, HR, IT, CY, LT, PT, RO un SI), un lielākajā daļā no tiem tā tiek uzskatīta par problēmu. **Piecas dalībvalstis (BE, IT, CY, RO un SI) savos NIP ir iekļāvušas konkrētus pasākumus,** savukārt četras dalībvalstis vispārīgi norāda uz nepieciešamību pēc turpmākas rīcības šajā jomā (DE, EE, LT un PT). Piemēram, Kiprā platformu darbinieki ir to cilvēku grupā, kuriem ir nestandarta līgumi un kuriem arī būtu jānodrošina piekļuve pabalstiem (bezdarbs, nelaimes gadījumi darbā), īstenojot sociālās apdrošināšanas reformu; Beļģija un Rumānija ir paziņojušas par tiesību aktu izmaiņām, kuru mērķis ir nodrošināt pienācīgu sociālo aizsardzību platformu darbiniekiem, tai skaitā pašnodarbinātām personām (sk. arī iepriekš).

Turklāt kopš *NIP* iesniegšanas dažas dalībvalstis (Grieķija, Spānija, Francija) ir veikušas turpmākus pasākumus attiecībā uz platformu darbiniekiem, arī izmantojot savus ANP. Portugāle ir paziņojusi par turpmākiem pasākumiem, un citas valstis (Vācija, Horvātija, Luksemburga un Nīderlande) pašlaik apspriež iespējamās izmaiņas attiecīgajos tiesību aktos.

2.3. Faktiskais segums

Lai gan formālais segums ir nepieciešams nosacījums, lai piekļūtu sociālās aizsardzības shēmām, ar to var nepietikt, ja netiek nodrošināts faktiskais segums visiem darbiniekiem neatkarīgi no darba attiecību veida, kā arī pašnodarbinātām personām. Saskaņā ar Padomes ieteikumu “faktiskais segums” grupai ir “situācija konkrētā sociālās aizsardzības jomā, kad grupas personām ir iespēja uzkrāt pabalstus un — gadījumā, ja attiecīgais risks

⁴⁴ *European cross-industry employers' statement on the monitoring framework on access to social protection for workers and the self-employed*, 2021. gada marts.

⁴⁵ *ETUC* paziņojumi apspriedē ar ES sociālajiem partneriem (2022. gada maijā) un 2022. gada jūnija EK pasākumā par sociālās aizsardzības pieejamības uzlabošanu pašnodarbinātām personām.

iestājas, — piekļūt noteiktam pabalstu līmenim”. To var panākt, pielāgojot noteikumus, kas reglamentē iemaksas un tiesības, tā, lai personas varētu uzkrāt pabalstus un piekļūt tiem neatkarīgi no viņu darba attiecību veida vai statusa darba tirgū. Visbeidzot, faktiskais segums nozīmē arī to, ka tiesības tiek saglabātas, uzkrātas un/vai ir nododamas starp visiem nodarbinātības un pašnodarbinātības statusiem, laika gaitā un starp dažādām shēmām attiecīgajā jomā.

2.3.1. Nepilnības

Uzraudzības sistēmā faktiskais segums tiek novērtēts pēc sociālo pabalstu saņemšanas līmeņa (individuālā līmenī) to darbības vecuma personu vidū, kuras pakļautas nabadzības riskam pirms sociālo pārvedumu saņemšanas, dažādos aktivitātes statusos⁴⁶. **2021. gadā sociālo pabalstu segums ES-27 valstīs bija ļoti atšķirīgs atkarībā no aktivitātes statusa⁴⁷.**

- Eiropas Savienībā pagaidu darbinieki vidēji biežāk saņēma pabalstus nekā darbinieki ar beztermiņa līgumu⁴⁸ (attiecīgi 47,9 % un 39,1 %) un nepilna laika darbinieki biežāk nekā pilna laika darbinieki (43,3 % un 37,9 %), jo viņu nelabvēlīgajā sociālajā situācijā nepieciešams lielāks atbalsts no sociālajiem pārvedumiem. Tomēr tas nenotiek visās dalībvalstīs. Turklāt pašnodarbinātām personām salīdzinājumā ar personām, kam ir cits aktivitātes statuss, joprojām bija vismazākā iespēja⁴⁹ saņemt pabalstus nabadzības riska apstākļos (31,2 % salīdzinājumā ar 41,8 % visu veidu darbiniekiem ES-27), un tas tā bija lielākajā daļā dalībvalstu, neraugoties uz ārkārtas ienākumu atbalsta pasākumiem Covid-19 periodā, kad viņu pabalstu saņemšanas līmenis gandrīz trīskāršojās.
- Kopumā 14 dalībvalstīs standarta nodarbinātībā iesaistītas personas (personas, ar kurām noslēgts beztermiņa darba līgums un pilna laika darba līgums) biežāk saņēma pabalstus nekā visas pārējās nodarbinātās personas (nepilna laika darbinieki, darbinieki ar terminētiem līgumiem un pašnodarbinātās personas), un 4 dalībvalstīs šī atšķirība bija lielāka par 10 procentpunktiem⁵⁰. Sešās dalībvalstīs⁵¹ sociālos pabalstus saņēma aptuveni 10 % vai mazāk no darbiniekiem, kas nebija pastāvīgi nodarbināti pilna laika darbā.

⁴⁶ Tas atspoguļo to, cik lielā mērā sociālās aizsardzības sistēmas sasniedz tās grupas, kuras ir pakļautas nabadzības riskam pirms sociālo pārvedumu saņemšanas (ko varētu uzskatīt par aizstājējvērtību riskiem, uz kuriem attiecas ieteikuma darbības joma). Lai gan ideāls seguma rādītājs būtu to personu īpatsvars, kas saņem pabalstus par katru riska veidu, sadalījumā pēc iepriekšējā statusa darba tirgū, pašreizējos ES mēroga apsekojumos ir grūti aptvert to iedzīvotāju daļu, kuriem iestājas risks.

⁴⁷ Visi rādītāji par faktisko piekļuvi un pienācīgumu ir balstīti uz *Eurostat, EU-SILC (2021)*, ja vien nav norādīts citādi.

⁴⁸ Astonās dalībvalstīs (BE, BG, EE, ES, IT, CY, LV un MT) notika pretējais.

⁴⁹ Ģimenē strādājošie vēl retāk saņēma sociālos pabalstus, lai gan šīs kategorijas rādītāji ir statistiski ticami tikai dažās dalībvalstīs.

⁵⁰ BG, LV, LT un SI.

⁵¹ EL, HR, HU, PL, PT un RO.

- Bezdarbnieku vidū 2021. gadā nedaudz vairāk nekā puse (52,7 %) saņēma (jebkādus) sociālos pabalstus. Tomēr Bulgārijā, Grieķijā, Horvātijā, Polijā, Rumānijā un Slovākijā šis rādītājs bija mazāks par 25 %. No visiem reģistrētajiem īstermiņa bezdarbniekiem (bez darba mazāk nekā gadu) 2021. gadā bezdarbnieka pabalstu/atbalstu ES⁵² saņēma 57,3 %, bet sešās dalībvalstīs⁵³ mazāk nekā 50 % un Horvātijā, Polijā un Slovākijā tikai viena trešdaļa vai mazāk.

Vairāk nekā **40 %** bezdarbnieku (bez darba mazāk nekā gadu) ES 2021. gadā nav saņēmuši bezdarbnieka pabalstu.

Attiecībā uz ienākumu pārvedumiem pēc ienākumu zaudēšanas (parasti tie ir bezdarbnieka pabalsti) jaunākie ESAO pētījumi⁵⁴ liecina, ka ES dalībvalstīs bieži vien ir ievērojamas ienākumu atbalsta atšķirības starp cilvēkiem, kuri pirms bezdarba bijuši iesaistīti “standarta” nodarbinātībā, un pārējiem. To galvenokārt nosaka ienākumu atbalsta ierobežotā pieejamība personām, kas bijušas pašnodarbinātas un bieži vien nevar saņemt ar ienākumiem saistītus bezdarbnieka pabalstus. Piemēram, Itālijā un Portugālē standarta nodarbinātībā iesaistītajiem bija par 50 % lielāka iespēja saņemt ienākumu atbalstu pēc darba zaudēšanas nekā citiem darbiniekiem, bet arī Igaunijā, Latvijā, Lietuvā un Polijā bija lielas atšķirības (par 20–30 % lielāka iespēja).

Nestandarta nodarbinātībā iesaistītiem darbiniekiem pastāv lielāka iespēja, ka viņiem tiks liegta faktiskā piekļuve nepieciešamības gadījumā. Patiesi, spēkā esošie noteikumi, kas reglamentē iemaksas un tiesības uz pabalstiem, var

2022. gadā 14 dalībvalstīs kvalifikācijas periods bezdarbnieka pabalsta saņemšanai bija vismaz

1 gads. Attiecībā uz slimības pabalstiem 10 dalībvalstīs

tas sasniedza **6 mēnešus** vai vairāk.

apgrūtināt nestandarta nodarbinātībā iesaistīto darbinieku un pašnodarbināto personu faktisko piekļuvi pabalstiem. Piemēram, 2022. gadā kvalifikācijas periods bezdarbnieka pabalsta saņemšanai 12 dalībvalstīs bija 1 gads, bet 2 dalībvalstīs — pat 2 gadi⁵⁵. Šādi kritēriji, kas bieži vien ir paredzēti, lai nodrošinātu sistēmas finansiālo ilgtspēju, izslēdz no pabalstu saņemšanas vairākus cilvēkus ar terminētiem līgumiem un/vai nestabilu karjeru, pat ja viņi ir veikuši iemaksas un ir pakļauti nabadzības riskam. Tas attiecas arī uz slimības pabalstiem, proti, 10 dalībvalstīs darbiniekiem kvalifikācijas periodi ir pat 6 mēneši vai ilgāki, un 5 dalībvalstīs pašnodarbinātām personām tie ir garāki nekā darbiniekiem. Visbeidzot, trešdaļā dalībvalstu no iemaksām atkarīgi maternitātes pabalsti nav pieejami personām, kuras nav bijušas nodarbinātas vismaz astoņus mēnešus.

2.3.2. Politikas pasākumi

Daudzos NIP ir atzīts, ka darbiniekiem ar nestandarta līgumiem, it īpaši ļoti īslaicīgiem līgumiem, un pašnodarbinātām personām ir grūti saņemt faktisku piekļuvi. Tomēr

⁵² Eurostat, EU-LFS, [lfsa_ugadra](#).

⁵³ BG, CZ, EL, ES, CY un SI.

⁵⁴ ESAO (2022), [De-facto gaps in social protection for standard and non-standard workers: An approach for monitoring the accessibility and levels of income support](#).

⁵⁵ Avots: MISSOC (2022. gada 1. janvāris).

īstenoto vai ierosināto strukturālo reformu skaits ir ierobežots. Turklāt *NIP* ļoti maz uzmanības tika pievērsts tam, kā uzlabot tiesību pārnesamību no vienas shēmas vai darba statusa uz citu.

Eiropas darbinieku organizācijas ir paidušas bažas par to, ka lielākā daļa *NIP* nepietiekami risina problēmas, kas saistītas ar faktisku piekļuvi (īpaši problēmas, ko rada stingri atbilstības noteikumi, kuri neļauj saņemt pabalstus tiem, kam tie nepieciešami). Eiropas darba devēju organizācijas apgalvo, ka sociālā aizsardzība ir jāsaista ar iemaksām nodarbinātības laikā un ka ir jāpastiprina motivācija strādāt⁵⁶.

Vairākas dalībvalstis savos *NIP* apgalvo, ka pašreizējie noteikumi, kas reglamentē tiesības, ir atbilstīgi un ka iemaksu periodiem jābūt pietiekami ilgiem, lai motivētu strādāt, “saglabātu sistēmas ilgtspēju un ieviestu drošības pasākumus ļaunprātīgas izmantošanas novēršanai”. Tas liecina, ka izmaiņas noteikumos par iemaksām un tiesībām joprojām ir sarežģīts politikas jautājums, kam nepieciešams ietekmes novērtējums, politiska vienprātība un visu ieinteresēto personu iesaistīšana.

Lielākā daļa pasākumu, par kuriem ziņots, tika veikti izņēmuma kārtā un uz laiku, reaģējot uz Covid-19 pandēmiju. Attiecībā uz bezdarbnieku pabalstiem vairākās valstīs tika atviegloti atbilstības nosacījumi. Piemēram, Itālija un Lietuva paplašināja potenciālo saņēmēju kategoriju loku, bet Somija ļāva uz laiku atlaistajiem darbiniekiem saņemt bezdarbnieka pabalstu. Latvija ieviesa pagaidu bezdarbnieka palīdzības pabalstu tiem, kuriem šādas tiesības ir beigušās, un jauniem absolventiem, kas ir bezdarbnieki. Vācija pieņēma sociālās aizsardzības paketi, kas darba meklētājiem atviegloja piekļuvi sociālā nodrošinājuma pamata pabalstiem.

Covid-19 pandēmijas laikā tika veikti vairāki pasākumi nolūkā atvieglot pašnodarbināto personu piekļuvi bezdarbnieka pabalstiem vai ienākumu atbalsta shēmām. Piemēram, Nīderlandē tika pieņemtas vairākas ienākumu atbalsta pagaidu paketes; Beļģija paplašināja “pārejas perioda tiesības” (pabalsts bankrota gadījumā), attiecinot tās arī uz pašnodarbinātām personām; Spānija atbalstīja pašnodarbinātas personas, izmantojot īpašus pabalstus un atbrīvojumus no iemaksām. Vairākas dalībvalstis⁵⁷ galveno uzmanību pievērsa tam, lai māksliniekiem atvieglotu piekļuvi bezdarbnieka pabalstiem vai citam ienākumu atbalstam, jo lielākā daļa no viņiem citādi nevarētu izpildīt standarta atbilstības nosacījumus. Vācija veica pasākumus nolūkā saglabāt apdrošināšanas segumu pašnodarbinātiem māksliniekiem, subsidējot viņu iemaksas. Vairākās dalībvalstīs tika veikti arī pagaidu pasākumi, kas atvieglot faktisku piekļuvi citām jomām (piemēram, veselības aprūpes un slimības pabalstiem)⁵⁸.

Tika veiktas arī dažas strukturālās reformas, jo īpaši attiecībā uz piekļuvi bezdarbnieka pabalstiem un citām ienākumu atbalsta shēmām (sk. 3. izcēlumu).

3. izcēlums. (Atlasītas) reformas saistībā ar faktisko segumu

⁵⁶ Eiropas Biznesa konfederācijas paziņojums apspriešanās ar ES sociālajiem partneriem laikā (2022. gada maijs) un 2021. gada marta Eiropas starpnozaru [darba devēju paziņojums](#).

⁵⁷ DE, EE, ES, FR, LU un AT.

⁵⁸ Sk. arī *ESPN* (2021).

Spānija reformē bezdarbnieku atbalsta sistēmu nolūkā novērst dažas seguma nepilnības, pagarināt maksimālo ilgumu un vienkāršot sistēmu. Kopš 2022. gada marta tā ir arī nodrošinājusi piekļuvi no iemaksām neatkarīgām bezdarba subsīdijām darbiniekiem, kas ir vecāki par 52 gadiem un kam ir pārtrauktā tipa beztermiņa līgumi.

Itālija 2019. gadā samazināja iemaksas, kas nepieciešamas, lai kvalificētos bezdarbnieka pabalsta saņemšanai, darbiniekiem ar terminētiem līgumiem un platformu darbiniekiem. Turklāt 2022. gadā tā uzlaboja bezdarbnieka pabalstu pieejamību nestandarta nodarbinātībā iesaistītajiem darbiniekiem; piemēram, tā pagarināja maksimālo periodu, par kādu var izmaksāt pabalstu piespiedu atlaišanas gadījumā darbiniekiem ar netipisku līgumu (*DIS-COLL* pabalsts), līdz 12 mēnešiem, ieviesa dāsnākas algu garantiju shēmas (kas attiecas uz darbības pārtraukšanu vai samazināšanu) un nodrošināja to pieejamību tiem, uz kuriem tās iepriekš neattiecās, tai skaitā mācekļiem un māsaimniecībās nodarbinātām personām.

Kipra 2020. gadā atcēla (trīs gadu) kvalifikācijas periodu veselības aprūpes pabalstiem.

Lietuva 2021.–2022. gadā gatavoja bezdarba apdrošināšanas reformu (*kas vēl jāpieņem*), lai samazinātu minimālo iemaksu periodu (no 12 līdz 9 mēnešiem), nodrošinātu pašnodarbinātām personām piekļuvi apdrošināšanai un pielāgotu iemaksu likmes.

Dažās valstīs tika veikti pasākumi, kas prasības attiecībā uz piekļuvi sociālajai aizsardzībai potenciāli padara stingrākas⁵⁹. Rumānijā 2020. gadā kvalifikācijas periods slimības pabalstu saņemšanai tika pagarināts no viena līdz sešiem mēnešiem (gan darbiniekiem, gan pašnodarbinātām personām). Francijā 2021. gadā tika mainīti bezdarbnieka pabalstu atbilstības kritēriji un pabalstu aprēķināšana, palielinot minimālo iemaksu prasības. Slovēnija 2020. gadā pagarināja kvalifikācijas periodu bezdarbnieka pabalsta saņemšanai (no 9 līdz 10 mēnešiem) un ieviesa 1 mēneša gaidīšanas periodu slimības pabalsta izmaksai.

2.4. Pienācīgums

Padomes ieteikumā **pienācīgas sociālās aizsardzības shēmas definētas kā shēmas, kas “saglabā pienācīgu dzīves līmeni un nodrošina pienācīgu ienākumu aizstāšanu, vienlaikus turpinot nepieļaut minēto shēmu dalībnieku nonākšanu nabadzībā”**. Lai to panāktu, dalībvalstīm “tiek ieteikts nodrošināt, ka sociālās aizsardzības iemaksas ir samērīgas ar darbinieku un pašnodarbināto personu iemaksu veikšanas spēju” un ka “pašnodarbināto personu sociālās aizsardzības iemaksu un tiesību aprēķins ir balstīts uz objektīvu un pārredzamu novērtējumu par viņu ienākumu bāzi”. Lai novērtētu pabalstu pienācīgumu, uzraudzības sistēmā ir iekļauti rādītāji, ar kuriem mēra nabadzības, materiālās nenodrošinātības un sociālās atstumtības izplatību, kā arī sociālo pārvedumu ietekmi uz nabadzības mazināšanu.

2.4.1. Nepilnības

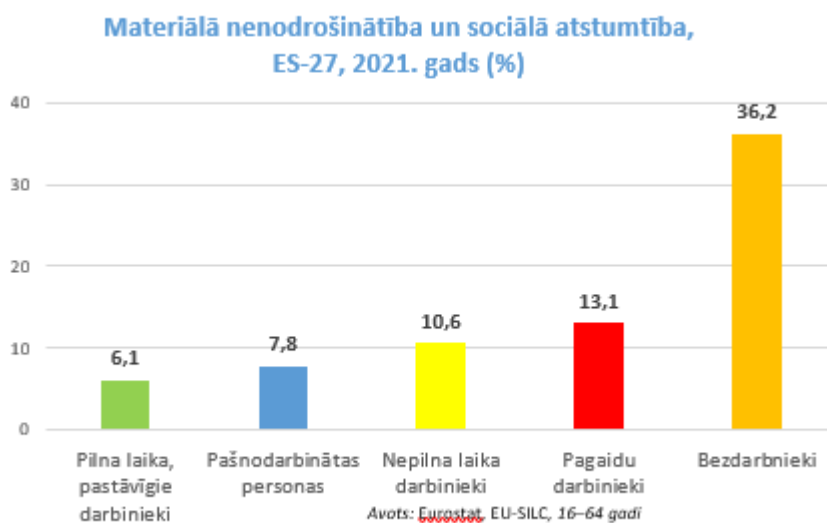
Materiālās nenodrošinātības un sociālās atstumtības rādītāji darbiniekiem ar terminētu līgumu ir augstāki nekā darbiniekiem ar beztermiņa līgumu un nepilna laika darbiniekiem — augstāki nekā pilna laika darbiniekiem. Pašnodarbinātas personas un

⁵⁹

Avots: *MISSOC*.

darbinieki ar terminētu līgumu ir arī vairāk pakļauti nabadzības riskam nekā tie, kas ir iesaistīti standarta nodarbinātības veidos.

Kā redzams nākamajā diagrammā, augstākie vidējie rādītāji materiālās nenodrošinātības un sociālās atstumtības ziņā ir bezdarbniekiem (36,2 % ES 2021. gadā), kam seko darbinieki ar terminētu līgumu (13,1 %, salīdzinot ar 6,4 % darbiniekiem ar beztermiņa līgumu)⁶⁰. Nepilna laika darbinieki arī saskaras ar augstāku nenodrošinātības līmeni (10,6 %) nekā pilna laika darbinieki (6,7 %). Augsts nabadzības riska (*AROP*) rādītājs ir pašnodarbinātu personu (21,4 %), darbinieku ar terminētu līgumu (17,2 %) un nepilna laika darbinieku (15,5 %) vidū.

Daudzās dalībvalstīs sociālajiem pārvedumiem ir būtiska nozīme nabadzības ierobežošanā, un, kā jau būtu sagaidāms, tiem ir lielāka ietekme uz nestandarta nodarbinātībā iesaistītajiem darbiniekiem un pašnodarbinātām personām nekā uz standarta nodarbinātībā iesaistītiem darbiniekiem. Piemēram, 2021. gadā nabadzības riska līmenis to personu vidū, ar kurām noslēgti terminēti līgumi, bija par 30,0 % zemāks pēc sociālajiem pārvedumiem nekā pirms tiem. Tāpat tiem ir liela ietekme uz nepilna laika darbiniekiem (27,4 %) un pašnodarbinātām personām (29,2 %).

Jaunākie pienācīguma rādītāji liecina, ka sociālās un materiālās nenodrošinātības līmenis visās kategorijās, it īpaši bezdarbnieku un pašnodarbināto personu vidū, izlīdzinās, pēc tam kad laikposmā no 2014. līdz 2020. gadam tas pastāvīgi samazinājās. Turklāt *AROP* līmenis (pēc sociālajiem pārvedumiem) joprojām ir vairāk nekā četras reizes augstāks pašnodarbinātām personām nekā standarta nodarbinātībā iesaistītajiem darbiniekiem un vairāk nekā 3,5 reizes augstāks darbiniekiem ar terminētu līgumu nekā standarta nodarbinātībā iesaistītajiem darbiniekiem.

Jaunākie dati ir no 2021. gada, un tie lielākoties attiecas uz ienākumu situāciju 2020. gadā. Ir atzīts, ka sociālās aizsardzības sistēmas, pateicoties ļoti spēcīgiem politikas risinājumiem (tai

⁶⁰ Eurostat, EU-SILC, 2021 (16–64 gadu vecuma grupa).

skaitā lielākam segumam, ārkārtas atbalsta pasākumiem un izdevumiem), palīdzēja cilvēkiem pārvarēt Covid-19 krīzi, nabadzības riskiem vai ienākumu nevienlīdzībai nekļūstot būtiski lielākiem. Tomēr ekonomiku un sociālo jomu ir sākusi būtiski ietekmēt cita krīze, kuru izraisījusi situācija Ukrainā un kura novedusi pie inflācijas un augošas enerģētiskās nabadzības. Ņemot vērā laika nobīdi datu pieejamībā, vēl ir pārāgri novērtēt šo krīžu ietekmes amplitūdu.

2.4.2. Politikas pasākumi

Pienācīguma joma zināmā mērā ir aplūkota *NIP* (16 dalībvalstis ir norādījušas pasākumus, kuru mērķis ir uzlabot pienācīgumu). **Tikai dažas dalībvalstis pievērš uzmanību nestandarta nodarbinātībā iesaistīto darbinieku sociālās aizsardzības pienācīguma līmenim. Tomēr daudzas ir pieņēmušas vai plāno pieņemt pasākumus pensiju pienācīguma uzlabošanai, galveno uzmanību pievēršot pašnodarbināto personu vai īpašu kategoriju darbinieku pensijām.** Tiek īstenoti arī daži pasākumi nolūkā uzlabot bezdarbnieka pabalstu pienācīgumu.

No tā, cik lielā mērā dažādu kategoriju pašnodarbinātās personas un nestandarta nodarbinātībā iesaistītie darbinieki veic iemaksas pensiju fondos, būs atkarīgs viņu turpmākais pabalstu apmērs. Pašnodarbinātām personām regulāru iemaksu veikšanu aprūstina darba un ienākumu svārstības. Spānija un Latvija nolēma pielāgot pašnodarbināto personu iemaksu aprēķina metodi nolūkā atbalstīt nākotnes pensiju pienācīgumu, bet Beļģija plāno saskaņot pašnodarbināto personu un darbinieku pensiju sistēmas un pielāgot pašnodarbināto personu iemaksas, lai labāk atspoguļotu viņu spējas veikt iemaksas. Šā paša iemesla dēļ un lai stimulētu dalību sistēmā, Portugāle arī samazināja iemaksu likmes un tagad aprēķina iemaksu bāzi katru ceturksni, pamatojoties uz iepriekšējā ceturksnī gūtajiem ienākumiem. Austrija un Igaunija veica pasākumus pensiju pienācīguma palielināšanai, it īpaši attiecībā uz cilvēkiem ar tiesībām tikai uz mazu pensiju, tāpat kā Vācija, kur galvenās labuma guvējas būs sievietes. Čehija iesniedza pensiju reformu nolūkā uzlabot pensiju sistēmas taisnīgumu (piemēram, novēršot atšķirības sieviešu un vīriešu starpā). Francija 2021. gadā pieņēma likumdošanas pasākumus, kuru mērķis bija palielināt pensiju līmeni lauksaimnieku palīgiem, un Somija 2022. gadā grozīja pašnodarbināto personu pensiju apdrošināšanu⁶¹.

Bezdarbnieka pabalstu seguma līmeņa vai ilguma palielināšana palīdz uzlabot to pienācīgumu, un Igaunija un Lietuva ir veikušas pasākumus šajā virzienā. Beļģija arī paaugstināja bezdarbnieka pabalstu minimālo līmeni, kā arī citus minimālos sociālā nodrošinājuma un palīdzības pabalstus. Konkrēti šajā jomā daudzi pasākumi ir veikti kā politiska reakcija uz Covid-19. Piemēram, 2020.–2021. gadā (un dažos gadījumos 2022. gadā) Bulgārijā, Dānijā, Vācijā, Grieķijā, Spānijā, Portugālē, Rumānijā, Slovākijā un Zviedrijā uz laiku tika pagarināts bezdarbnieka pabalstu izmaksas ilgums. Beļģijā, Francijā un Itālijā tika apturēta pakāpeniskā pabalstu samazināšana laika gaitā ("degresivitāte"), savukārt Īrijā, Luksemburgā (daļēja bezdarba gadījumā), Maltā (ar piemaksu) to līmenis tika palielināts uz laiku, bet dažās valstīs (Beļģijā, Bulgārijā, Igaunijā, daļēji Portugālē) tas tika palielināts pastāvīgi. Lai gan vairums no šiem pasākumiem nu jau ir vai vēl tiks atcelti, dažas dalībvalstis ir izvēlējušās tos padarīt par strukturāliem pasākumiem. Īpaši kultūras nozarē vairākās

⁶¹ Pasākumi, kas pieņemti pēc *NIP* iesniegšanas.

dalībvalstīs ir veikti jauni pasākumi. Ierobežots skaits pasākumu bija vērsti uz pienācīgumu citās jomās, kas nav pensijas vai bezdarbs. Daži piemēri ir minēti Beļģijas *NIP* (slimības, invaliditāte) un Maltas *NIP* (veselības aprūpē jaunu hronisku slimību ārstēšana no 2023. gada būs bez maksas).

4. izcēlums. Sociālās aizsardzības nepilnības, kas ietekmē jauniešus⁶²

Atšķirības darbinieku un pašnodarbināto personu piekļuvē sociālajai aizsardzībai ir īpaši izteiktas noteiktās kategorijās, piemēram, **jauniešu** vidū. 2021. gadā jaunieši (16–29 gadi), kuri bija bezdarbnieki un bija pakļauti nabadzības riskam (pirms sociālajiem pārvedumiem), daudz retāk (38 %) nekā 30–64 gadus veci cilvēki (57 %) saņēma sociālos pabalstus ES.

Pusē dalībvalstu mazāk nekā **30 %** jauniešu, būdami bezdarbnieki un pakļauti nabadzības riskam, saņēma kādus sociālos pabalstus (2021. gads).

Nesen publicētā ziņojumā apstiprināts, ka gados jauniem darbiniekiem bieži vien nav formālas piekļuves bezdarbnieka, slimības vai maternitātes pabalstiem⁶³. Vairumā gadījumu šīs nepilnības nav tieši saistītas ar konkrētām vecumam piemērojamajiem noteikumiem. Tās drīzāk ir saistītas ar formāla seguma trūkumu konkrētām kategorijām (praktikanti, mācekļi, gadījuma darba veicēji, platformu darbinieki, ekonomiski atkarīgas pašnodarbinātās personas), kurās ir daudz jauniešu, vai faktiskā seguma problēmām (it īpaši, ja noteikumi par minimālo kvalifikācijas periodu vai ierobežojumiem attiecībā uz minimālajām veiktajām iemaksām vai nostrādātajām stundām faktiski izslēdz no sociālās aizsardzības pabalstu saņemšanas jauniešus ar īsu darba stāžu un nestabiliem līgumiem). Piemēram, gados jauniem darbiniekiem, kas zaudē darbu, ir grūtāk izpildīt atbilstības prasības, kas jāizpilda, lai varētu saņemt bezdarbnieka pabalstu. Tas pats attiecas uz slimības pabalstiem. Interesanti, ka Austrija, Beļģija un Slovēnija jauniešiem piemēro īsākus minimālos iemaksu periodus. Tā tas ir arī Spānijā attiecībā uz maternitātes pabalstiem.

Tieši uz jaunatni vērsta reformas ir iekļautas tikai dažos *NIP*: grozījumi likumā par studentu un praktikantu sociālo apdrošināšanu **Grieķijā** un maternitātes atvaļinājuma reforma studentiem **Horvātijā**. Turklāt uz jauniešiem, piemēram, studentiem, bija vērsti daži pasākumi, ar ko reaģēja uz Covid-19 krīzi. **Austrija** papildus bezdarbnieka pabalstiem ieviesa apmācības piemaksu un paplašināja grūtībās nonākušu cilvēku fondu, iekļaujot tajā arī studentus. **Beļģija** ieviesa bezdarba maksājumus studentiem, kuri pandēmijas dēļ bija zaudējuši darbu; un **Latvija** bija ieviesusi pagaidu bezdarbnieka pabalstu jaunajiem absolventiem, kuri reģistrēti kā bezdarbnieki.

Turklāt **daži vispārīgi (ne tieši ar jaunatni saistīti) pasākumi tomēr ir īpaši svarīgi jauniešiem** viņu īpašās situācijas dēļ (piemēram, kā darbiniekiem ar terminētu līgumu vai platformu darbiniekiem). Piemēram: iepriekš minētās reformas, kas attiecas uz nestandarta nodarbinātībā iesaistīto darbinieku formālo segumu (vai faktisku piekļuvi); **Igaunijas** veselības apdrošināšanas attiecināšana uz visiem iedzīvotājiem, tai skaitā studentiem; un pagaidu atbalsts **Spānijā** (Covid-19 laikā) darbiniekiem ar terminētu līgumu, ļaujot viņiem vieglāk piekļūt no iemaksām atkarīgiem bezdarbnieka pabalstiem.

⁶² Skatīt arī *SPC* 2022. gada aprīļa tematiskās diskusijas par jauniešu piekļuvi kopsavilkumu *SPC* 2022. [gada ziņojumā](#).

⁶³ Ghailani, D. et al (2021), *Access to social protection for young people. An analysis of policies in 35 countries*, *ESPN*.

2.5. Pārredzamība

Pārredzamība ir ceturrtā dimensija, kas aplūkota Padomes ieteikumā⁶⁴. **Pārredzamība ir ļoti svarīga, lai darbiniekiem un pašnodarbinātajām personām garantētu piekļuvi sociālajai aizsardzībai. Cilvēki var būt nepietiekami informēti par savām tiesībām un pienākumiem, kā arī par dažādiem šo tiesību īstenošanas un pienākumu izpildes veidiem.** Noteikumi var būt pārāk sarežģīti vai nepietiekami skaidri. Tas var atturēt no dalības sociālās aizsardzības shēmās un veicināt zemu dažu sociālo pabalstu izmantošanas līmeni. Tas vairāk var skart pašnodarbinātas personas un nestandarta nodarbinātībā iesaistītos darbiniekus, jo, kā minēts iepriekš, uz viņiem bieži attiecas īpaši noteikumi un sarežģītākas procedūras. Turklāt šīm kategorijām bieži vien var trūkt organizāciju, kas pārstāvētu to intereses, kā to dara sociālie partneri attiecībā uz citām kategorijām.

Ļoti daudzveidīgā dalībvalstu sociālās aizsardzības sistēmu kopainā ir arī skaidrojums tam, kāpēc pastāv atšķirīgas pieejas sociālās aizsardzības shēmu un pabalstu pārredzamībai. Piemēram, dažās valstīs ir ļoti vispārīgas “(gandrīz) universālas” shēmas, savukārt citas valstis ir tikai sākušas pāreju no ļoti specifisku aizsardzības shēmu kopuma uz vispārīgākām shēmām. Vēl viena izteikta atšķirība ir tā, ka dažas valstis digitālo pārkārtošanos sāka jau sen, bet citas uz to pamudināja Covid-19 pandēmija. Dažas dalībvalstis savos *NIP* norāda, ka noteikumi par piekļuvi sociālajai aizsardzībai jau ir skaidri un pārredzami un ka informācija ir pieejama (piemēram, BE, EE, FR, HR, MT, SE), bet dažas arī uzsver, cik svarīgi ir to saglabāt/uzlabot (BE, MT, NL, SE). Dažās valstīs piekļuve informācijai (tai skaitā informācijai par sešām sociālās aizsardzības jomām) ir nostiprināta tiesību aktos (piemēram, BE, CZ, EE, LV, RO, SI, SK). Dažas valstis ir iekļāvušas pārredzamību un vienkāršošanu savu ANP mērķu vidū, piemēram, Kipra, kas plāno sociālās apdrošināšanas sistēmas reformu un sociālās apdrošināšanas pakalpojumu pārstrukturēšanu un digitalizāciju⁶⁵. **Tomēr kopumā pārredzamība nav labi atspoguļota *NIP*, taču visā ES ir veiktas vai tiek īstenotas vairākas reformas un pasākumi nolūkā atbalstīt piekļuvi skaidrai un atjauninātai informācijai un informētību par sociālajām tiesībām, kā arī vienkāršot procedūras, daudzus gadījumos arī izmantojot ANP.**

2.5.1. Informācijas pieejamība

Lai cilvēki apzinātos savas tiesības un pienākumus, viņiem ir nepieciešama piekļuve informācijai par sociālo aizsardzību. Informācijas sniegšana var būt “pasīva”, piemēram, informācijas brošūru vai tīmekļa portālu veidā, vai “aktīvāka”, galvenokārt izmantojot vispārējas vai mērķorientētas izpratnes veicināšanas kampaņas.

Kā norādīts Padomes ieteikuma 22. apsvērumā, **“digitalizācija var jo īpaši palīdzēt uzlabot pārredzamību attiecībā uz personām”, un informācijas sniegšana digitālā veidā patiešām**

⁶⁴ Tajā dalībvalstīm tiek ieteikts nodrošināt, ka “visu sociālās aizsardzības shēmu noteikumi ir pārredzami” un ka “iedzīvotājiem ir piekļuve atjauninātai, vispusīgai, pieejamai, ērti lietojamai un skaidri saprotamai informācijai” (15. punkts), un “vajadzības gadījumā vienkāršot ar sociālās aizsardzības shēmām saistītās administratīvās prasības” (16. punkts).

⁶⁵ Reformas, kuru mērķis ir palielināt pārredzamību, ir izklāstītas 12 ANP (BE, CZ, DE, EL, HR, CY, IT, LT, PT, RO, SI, SK), it īpaši digitalizācijai veltītajās iedaļās.

ir būtisks elements dalībvalstu centienos uzlabot piekļuvi. Lai gan prakse joprojām ir ļoti daudzveidīga, visās dalībvalstīs tagad pastāv tā dēvētie portāli — gan vienas pieturas vispārējie/valdību vai integrētie sociālā nodrošinājuma portāli, gan konkrētām sociālās aizsardzības jomām paredzēti portāli⁶⁶.

Sniedzot informāciju par dažādiem darba statusiem, īpaša uzmanība parasti tiek pievērsta (dažādā mērā) pašnodarbinātu personu situācijai (daļēji atkarībā no tā, vai pašnodarbinātajām personām ir formāla piekļuve dažādajām sociālā nodrošinājuma jomām un vai tām ir tādi paši vai atšķirīgi nosacījumi kā citām kategorijām). Tomēr vairākās dalībvalstīs ir informācijas nepilnības un trūkumi, kuri īpaši skar nestandarta nodarbinātībā iesaistītos darbiniekus (to apakšgrupas) un pašnodarbinātas personas, kam var būt vai var nebūt sniegta detalizēta informācija (it īpaši vispārējās valdības vietnēs): pašnodarbinātām personām un nestandarta nodarbinātībā iesaistītiem darbiniekiem pielāgota informācija kopumā joprojām ir ierobežota (Rumānija), vai arī dažādās kategorijas nav labi diferencētas (Kipra), vai arī trūkst informācijas par atsevišķām shēmām, piemēram, informācijas par brīvprātīgām shēmām (Austrija)⁶⁷. Kopumā **17 dalībvalstis** (BE, CZ, DE, EE, IE, EL, FR, HR, CY, LT, NL, AT, RO, SI, SK, FI, SE) **ir skaidri norādījušas, ka nepilnības un trūkumi informācijā, ko sniedz valsts pārvaldes iestādes un/vai (publiskie vai privātie) pakalpojumu sniedzēji, kuri iesaistīti dažādajās sociālās aizsardzības jomās, sagādā problēmas**⁶⁸. Vēl viens iespējams trūkums ir saistīts ar novecojušām tīmekļa vietnēm, kas izveidotas konkrētās programmās/projektos, kurus ierosinājuši konkrēti notikumi (piemēram, Covid-19 krīze), un finansētas uz laiku, bet pēc tam netiek uzturētas un atjauninātas.

Visdetalizētākā pieejamā personalizētā informācija ir par vecuma pabalstiem, un to bieži var iegūt, izmantojot tiešsaistes kalkulatorus. Patiešām, 21 dalībvalsts ziņo, ka nodrošina pensiju kalkulatorus (vai simulatorus), kas ir tieši pieejami iedzīvotājiem, kuri tos var izmantot, lai aprēķinātu nākotnes pensijas tiesības, pamatojoties uz faktiskajām iemaksām un periodiem (BE, CZ, DK, DE, EE, ES, FR, IT, CY, LV, LT, HU, MT, AT, NL, PL, PT, SI, SK, FI, SE)⁶⁹. Tomēr ņemiet vērā, ka informācija par arodpensiju shēmām un brīvprātīgajām shēmām dalībvalstīs ir ļoti atšķirīga, un pat vairāk attīstītajā vecuma pabalstu jomā nav skaidrs, vai ir pietiekami daudz informācijas nestandarta nodarbinātībā iesaistītajiem darbiniekiem.

Lielāka digitalizācija un pāreja no fiziskajiem pakalpojumiem uz tiešsaistes un digitālajiem pakalpojumiem var radīt grūtības piekļūt informācijai, jo īpaši neaizsargātām grupām (piemēram, cilvēkiem ar sliktām digitālajām prasmēm, cilvēkiem ar redzes/dzirdes traucējumiem, vecāka gadagājuma cilvēkiem vai bezpajumtniekiem)⁷⁰. Tajā pašā laikā daudzas

⁶⁶ Sīkāka informācija par pašreizējo stāvokli un pasākumiem dažādās dalībvalstīs attiecībā uz pārredzamību ir pieejama īpašajā *ESPN* ziņojumā: *Spasova et al.* (sagatavošanā).

⁶⁷ Turpat.

⁶⁸ Turpat.

⁶⁹ Saskaņā ar sniegto informāciju šādi kalkulatori attiecībā uz slimības pabalstiem pastāv tikai trijās dalībvalstīs, bet attiecībā uz invaliditātes pabalstiem — tikai Beļģijā.

⁷⁰ Nesenais *ESPN* ziņojums norāda uz problēmām, kas saistītas ar piekļuvi digitālajai informācijai par sociālās aizsardzības pabalstiem konkrētām grupām (BE, DK, EE, EL, ES, FR, LV, LT, RO), tai skaitā cilvēkiem ar zemu digitālās prasmes līmeni (DK, EL, LT), bezpajumtniekiem (DK), cilvēkiem ar kognitīviem vai fiziskiem traucējumiem (īpaši redzes traucējumiem) (DK, EE, LT, RO) un vecāka gadagājuma cilvēkiem (EE, LV).

tīmekļa vietnes, kurās sniegta informācija par sociālo aizsardzību, ir pieejamas cilvēkiem ar redzes traucējumiem (piemēram, BE, DK, EE, IE, EL, LT, LU, SI) vai dzirdes traucējumiem (piemēram, CZ, DK, EE, IE, EL, HR, LT, LU, RO, SI)⁷¹. Dažos gadījumos tiek veiktas reformas nolūkā nodrošināt informācijas pieejamību par sociālās aizsardzības pabalstiem, bet, piemēram, Zviedrijā informācija tīmekļa vietnēs jau ir pieejama cilvēkiem ar dažādiem invaliditātes veidiem piemērotā formā, izmantojot vieglo zviedru valodu vai zīmju valodu. Zviedrijas iestādēm ir arī jānodrošina tulki bez maksas. Somijā kopš 2019. gada Sociālās apdrošināšanas iestāde paplašina savus tiešsaistes pakalpojumus zīmju valodā un piedāvā tulka pakalpojumus cilvēkiem ar invaliditāti.

Lai uzlabotu pieejamību cilvēkiem ar invaliditāti un sliktu digitālo prātību, svarīga nozīme var būt fiziskajiem birojiem. Tomēr daudzās valstīs iespējas fiziski piekļūt informācijai ir ievērojami samazinājušās, un šo procesu bieži vien paātrinājusi Covid-19 krīze. Dažās dalībvalstīs (piemēram, BE, EE un IT) ir ziņots par programmām, kuru mērķis ir uzlabot digitālo prātību un novērst digitālo plaisu. Jāpiebilst arī, ka dažas no digitāli visattīstītākajām valstīm jau (pār)veido fizisko piekļuvi vai veido vienas pieturas pakalpojumu centrus (EE, LV). Igaunijā kopš 2020. gada tiek piedāvāta pensiju piegāde mājās un kopš 2022. gada sākuma ir pazemināta šā pakalpojuma cena.

Nemot vērā to, cik sarežģītas ir sociālo pabalstu piekļuves sistēmas un procedūras, **cilvēku uzrunāšana ir vēl viens būtisks informācijas pieejamības aspekts**, kā mērķis ir veicināt cilvēku informētību par viņu tiesībām un pienākumiem un par to, cik svarīgi ir iesaistīties sociālās aizsardzības sistēmās. 14 dalībvalstīs ziņoja, ka šo problēmu risināšanas nolūkā no 2017. līdz 2021. gadam ir īstenojušas izpratnes veicināšanas kampaņas par sociālā nodrošinājuma sistēmām/pabalstiem “vispārīgi” vai sniegušas informāciju par vairākiem pabalstiem. Vairākās valstīs tika rīkotas kampaņas nolūkā palielināt sabiedrības informētību par sociālā nodrošinājuma pabalstu saņemšanas nosacījumiem, proti, sociālajām iemaksām un regulāras nodarbinātības nozīmi, kas ir īpaši svarīgi pašnodarbinātām personām un nestandarta nodarbinātībā iesaistītiem cilvēkiem. Piemēram, Somijā bezdarbnieku fondi un arodbiedrības regulāri rīko informatīvas kampaņas, kuru mērķis ir pārliecināt darbiniekus pievienoties bezdarbnieku fondiem nolūkā labāk pasargāt sevi no ienākumu zaudēšanas bezdarba gadījumā. Lielākajā daļā dalībvalstu notika arī kampaņas par konkrētām sociālās aizsardzības jomām. Īpaši nozīmīgas ir kampaņas par vecuma pabalstiem, kas paredzētas nestandarta nodarbinātībā iesaistītajiem darbiniekiem un pašnodarbinātām personām (CZ, DE, HR, HU), un kampaņas par pabalstu pieejamību nākotnē un to pienācīgumu (CZ, EL, LT, HU, MT, NL, PL, FI).

2.5.2. Vienkāršošana

Pārredzamību var uzlabot, izmantojot dažādus vienkāršošanas veidus: vienkāršojot sociālās aizsardzības shēmas formālos noteikumus (aplūkots iepriekš), pašu administrācijas (iestādes) struktūru vai pabalstu pieteikšanas/saņemšanas procesu. **Vairākas dalībvalstis ir veikušas vai plāno veikt reformas nolūkā vienkāršot vispārējās vai īpašās shēmas, tādējādi paplašinot vai uzlabojot nestandarta nodarbinātībā iesaistīto darbinieku vai pašnodarbināto**

⁷¹ Spasova et al. (sagatavošanā).

personu piekļuvi, lai tie varētu piekļūt vairāk pabalstu veidiem. Austrija un Portugāle ieviesa skaidrākus noteikumus par pašnodarbināto personu (to kategoriju) piekļuvi. Citi pieņemtie vienkāršošanas pasākumi ietver “vienreizējas iesniegšanas principu”⁷² attiecībā uz datu vākšanu (BE, IE, EL, ES, LV, LU, PL), vienas pieturas sociālā nodrošinājuma portālu izveidi vai uzlabošanu (IE, LV, HU, MT, NL, SI, SK, SE) un datu apmaiņas (daļēju) automatizāciju (DE, EL)⁷³.

Cita reformu kategorija ir saistīta ar pieteikumu iesniegšanas procedūru vienkāršošanu. Tā ietver tādus pasākumus kā tīmekļa portālu izveide ar integrētām funkcijām lietotājiem un datu apmaiņai starp dažādām iestādēm (BG, CZ, IT, LV, LT, MT, NL, FI), kā arī tiešsaistes pieteikšanās un iepriekš aizpildītu pieteikumu iesniegšanas procedūras (DE, IT, SK) vai automatisku pabalstu piešķiršana personām, kuras ir tiesīgas saņemt atbalstu konkrētās jomās.

5. izcēlums. (Atlasītas) reformas/pasākumi pārredzamības jomā

Beļģija. Federālās valdības nolīgumā 2020.–2024. gadam ir ietverta apņemšanās pilnveidot pastāvošo tīmekļa vietni *mypension.be*, iekļaujot tajā tiešsaistes kontus, aprēķinu instrumentus un automatisku tiesību uz pabalstiem piešķiršanu. Turklāt Beļģijas *NIP* ir minēta jaunu tīmekļa vietņu izveide ar tādām pašām funkcijām kā *mypension.be* attiecībā uz bezdarbnieka pabalstiem un pabalstiem sakarā ar nelaimes gadījumiem darbā. Kopš 2020. gada marta personas, kuras varētu pretendēt uz lielāku kompensāciju par veselības aprūpes izdevumiem, tiek identificētas automatiski.

Čehija. Čehijas Sociālā nodrošinājuma pārvalde 2022. gadā sāka izpratnes veicināšanas kampaņu par digitālu piekļuvi vecuma pensijām. Citas izpratnes veicināšanas kampaņas ietver mērķtiecīgus pasākumus, kuros topošie pabalstu saņēmēji tiek informēti par viņu vecuma pabalstu pienācīgumu. Kopš 2016. gada Čehijas Darba un sociālo lietu ministrija sūta vēstules pašnodarbinātām personām par minimālo iemaksu veikšanas iespējamām sekām uz pabalstu pienācīgumu un konsultē par iespējamajiem veidiem, kā izvairīties no nabadzības vecumdienās.

Vācija. Likums par digitālo pensiju pārskatu (2021. gada 11. februāris) paredz izveidot digitālo pensiju portālu, kurā tiks sniegta informācija par tiesībām uz pensiju. Portāls tiks ieviests pakāpeniski līdz 2023. gada rudenim.

Griekija. Tika veikti informatīvie pasākumi, lai palielinātu informētību par pensiju atšķirībām starp dzimumiem un vairotu sieviešu informētību par saikni starp pensiju līmeni un iemaksām. Turklāt 2020. gada decembrī tika izveidota tiešsaistes platforma, kuras sākotnējais mērķis bija telekonsultāciju pakalpojumu sniegšana bezdarbniekiem Covid-19 krīzes laikā, bet kura savu panākumu dēļ kļuva pastāvīga.

Itālija. Iepriekš aizpildītu pieteikumu iesniegšanas pakalpojums apgādnieka zaudējuma pensiju saņemšanai pilnībā darbojas kopš 2021. gada oktobra. Ikreiz, kad pēc pensionāra nāves tiek pārtraukta vecuma pensijas izmaksa, pakalpojums tiek aktivizēts automatiski un laulātais par šo procedūru tiek informēts ar īsziņas palīdzību.

Latvija. Projekts “Valsts un pašvaldību iestāžu tīmekļvietņu vienotā platforma” (2018) apvieno informatīvas tīmekļa vietnes vienotā platformā, kas jāpabeidz līdz 2025. gadam. Latvija arī izstrādā Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras (VSAA) universālo datu paneli, kas apkopo informāciju un sniedz personalizētu informāciju.

Malta. Vecāka gadagājuma cilvēku veselības aprūpes seguma nodrošināšanas process ir daļēji automatizēts. No 2022. gada personas vecumā no 80 gadiem, kuras saņem papildu pabalstu zemu ienākumu dēļ, automatiski (bez nepieciešamības veikt iztikas līdzekļu pārbaudi) iegūs tiesības uz bezmaksas medicīnisko palīdzību.

⁷² “Vienreizējas iesniegšanas princips” attiecībā uz datu vākšanu nozīmē izveidot visaptverošas digitālās vienas pieturas struktūras nolūkā vākt datus no vairākām iestādēm vienuviet un apmainīties ar tiem (digitālie reģistri/datubāzes, sociālās apdrošināšanas kartes utt.).

⁷³ Lielāka/plašāka digitalizācija var radīt daudzas problēmas saistībā ar persondatu aizsardzību un privātumu. Trīs valstis ir ziņojušas par neseno veiktām vai plānotām reformām, kuru mērķis ir risināt šos jautājumus (DK, IE, NL).

Portugāle. Pakalpojumā “Sociālais nodrošinājums tiešsaistē” ir pieejamas jaunas IT funkcijas, piemēram, iespēja noskaidrot personas iemaksu un pabalstu vēsturi; elektroniski iesniegt pensiju pieteikumus un saņemt pensiju prognozes, izmantojot tiešsaistes simulatoru; īpašs bankomātu maksājumu pakalpojums pašnodarbināto personu iemaksām. 2021. gada maijā tika izveidots jauns sociālā nodrošinājuma portāls (vienkāršāks, atbilstošs pieejamības standartiem un drošāks).

Rumānija. Pieteikšanās process invaliditātes pabalstiem ir vienkāršots, izmantojot vienoto kontaktpunktu — platformu, kas sniedz informāciju par pabalstiem un norādījumus par pieteikumu iesniegšanu. Apdrošinātās personas to var izmantot arī, lai pieteiktos pabalstiem. Covid-19 pandēmijas laikā tika uzlabota iespēja iesniegt dokumentus elektroniski.

Paredzēti pašnodarbinātām personām

Bulgārija. Ir palielināta datubāzu sadarbība attiecībā uz veselības aprūpes pabalstu izsekošanu un izmaksāšanu; lietotājiem vairs nav jāsavāc un jāglabā dokumenti, kas apliecina veselības aprūpes pabalstu un vecuma pabalstu izmaksu. Attiecīgo informāciju ģenerē integrētas informācijas sistēmas, kas savieno sociālā nodrošinājuma, veselības un nodokļu pārvaldes.

Igaunija. Procedūras pašnodarbinātām personām ir vēl vairāk vienkāršotas, 2019. gadā ieviešot uzņēmēju kontu politiku. Tādējādi tiek veikta pašnodarbināto personu ienākumu un nodokļu uzskaitē, un konta pārvaldītājbanka pārskaita pareizās summas Veselības apdrošināšanas fondam un Pensiju fondam.

Slovēnija. Sociālā darba centru informācijas sistēmā 2023. gadā tiks sākota automātiska datu vākšana par pašnodarbināto personu un lauksaimnieku veiktajām sociālajām iemaksām.

3. Progresu apkopojums

Padomes ieteikuma īstenošanas periods sakrita ar pandēmijas laiku. 2020.–2021. gadā politikas uzmanības centrā lielākoties bija ārkārtas pasākumi tās sociālo un ekonomisko seku novēršanai; mazāk pūliņu tika veltīts sistēmiskām reformām, lai pielāgotu sociālās aizsardzības jomas jauniem un joprojām mainīgiem darba tirgus apstākļiem. Ārkārtas pasākumi palīdzēja attiecināt sociālo aizsardzību arī uz grupām, kas līdz tam tās segumā neietilpa vai ietilpa tika daļēji, taču tas galvenokārt notika tikai uz laiku. Vienlaikus krīze iezīmēja arī dažas dziļas strukturālas nepilnības un nepieciešamību tās novērst, taču tikai dažas valstis īstenoja strukturālās reformas.

3.1. Pozitīvi pavērsieni attiecībā uz sociālās aizsardzības pieejamību visiem

Pasākumi, kuri īstenoti kopš 2019. gada vai kurus plānots īstenot nākotnē, ietver vairākas izmaiņas tiesību aktos (vai praksē), kas veicina (veicinās) daudzu darbinieku un pašnodarbināto personu konkrētu piekļuvi galvenajām sociālās aizsardzības jomām, uz kurām attiecas Padomes ieteikums. Būs svarīgi cieši uzraudzīt to īstenošanu un ietekmi, kā arī veikt turpmākus pasākumus attiecībā uz tiem, kas vēl nav pieņemti.

Daudzas reformas ir vērstas uz formālā seguma jomu, koncentrējoties uz **pašnodarbināto personu** (konkrētāk, uz individuālu pašnodarbinātu personu un ekonomiski atkarīgu pašnodarbinātu personu) sociālās aizsardzības paplašināšanu un uzlabošanu, vairumā gadījumu pārejot no “nekāda seguma” uz “obligātu segumu”. Tika īstenotas vai tiek plānotas arī reformas formālā seguma uzlabošanai darbiniekiem ar īpašu veidu darba līgumiem vai konkrētās nozarēs. Astonās dalībvalstīs ārkārtas pasākumi, kas tika īstenoti Covid-19 pandēmijas laikā,

lai nodrošinātu drošības tīklu tiem, kuri nebija formāli apdrošināti, izraisīja sistēmiskas izmaiņas formālajā piekļuvē.

Bija vērojamas arī dažas pozitīvas norises attiecībā uz faktisko piekļuvi, piemēram, bezdarbnieka pabalsta saņemšanai nepieciešamo minimālo iemaksu ilguma samazinājums, un **attiecībā uz pienācīgumu — šajā jomā tās galvenokārt attiecās uz vecuma pabalstiem pašnodarbinātām personām vai personām ar tiesībām tikai uz mazu pensiju** un mazākā mērā uz bezdarbnieka pabalstiem. Attiecībā uz **pārredzamību** pieejamā informācija liecina gan par daudzām ES dalībvalstīs pastāvošajām labajām praksēm, gan par turpmāka progresa nepieciešamību.

3.2. Joprojām aktuālas problēmas

Vispārējais mērķu vērienīgums dažādos NIP ievērojami atšķiras, it īpaši attiecībā uz (veikto vai izziņoto) pasākumu darbības jomu, skaitu un grafiku. Ar dažiem izņēmumiem vairums no tiem netiecas novērst visas seguma nepilnības, kas konstatētas uzraudzības sistēmā vai saistībā ar Eiropas pusgadu.

Jāņem vērā arī tas, ka **sākumpunkts 27 ES dalībvalstīs ir ļoti atšķirīgs**. Konkrētāk, dažas visattīstītākās labklājības valstis ar universālām un dāsnām sociālā nodrošinājuma sistēmām savos NIP ir salīdzinoši maz iekļāvušas saistības veikt jaunas strukturālās reformas. Bet vērienīgus reformu plānus nav iesniegušas arī dažas dalībvalstis, kurās nestandarta nodarbinātībā iesaistītajiem darbiniekiem un pašnodarbinātām personām joprojām netiek nodrošināts (pienācīgs) segums, un tas rada bažas. Turklāt dažas dalībvalstis uzskata, ka tās izpilda ieteikuma noteikumus, tiklīdz visi darbinieki un pašnodarbinātās personas ir formāli iekļauti sociālās aizsardzības shēmās, neņemot vērā faktisko piekļuvi, pienācīgumu un pārredzamību.

Vairāki pasākumi ir vērsti uz formālā seguma uzlabošanu pašnodarbinātām personām, savukārt **personām ar nestandarta veida līgumiem ir paredzēts mazāk šādu pasākumu**. Abās grupās joprojām pastāv ievērojamas formālā un faktiskā seguma nepilnības, un, ja netiks veiktas turpmākas reformas, tās, visticamāk, saglabāsies arī turpmāk.

Īstenošanas **problēmas, ko atzīst arī daudzas dalībvalstis, ir šādas**: pašnodarbināto personu formālā seguma uzlabošanas sarežģītība; īpašu nestandarta nodarbinātībā iesaistīto darbinieku grupu, piemēram, platformu darbinieku, mājsaimniecībās nodarbinātu personu un lauksaimnieku, situācijas risināšana; grūti panākams līdzsvars starp faktiskas piekļuves pabalstiem labāku nodrošināšanu un sistēmas finansēšanu.

Augsta līmeņa pasākums par **pašnodarbināto personu sociālo aizsardzību**, kas notika 2022. gada jūnijā, apliecināja daudzu dalībvalstu lielo interesi risināt šo problēmu un nepieciešamību turpināt savstarpēju mācīšanos par to, kā novērst nepilnības, kas ietekmē gan formālo, gan faktisko piekļuvi pienācīgai sociālajai aizsardzībai.

Visbeidzot, lai nodrošinātu pienācīgu un iekļaujošu sociālo aizsardzību, ir nepieciešams spēcīgs sabiedrības atbalsts un visu iesaistīto personu līdzdalība. Tomēr **nekas neliecina, ka**

NIP sagatavošanā **būtu cieši iesaistīti sociālie partneri**, vēl jo mazāk pilsoniskās sabiedrības organizācijas. Eiropas sociālo partneru organizācijas uzsvēra, ka šis iesaistes trūkums rada nopietnas bažas.

4. Secinājumi

Padomes ieteikums radīja stimulu ieviest izmaiņas jau sen izveidotajās valstu sociālās aizsardzības sistēmās, lai novērstu pastāvošās (vai padziļinošās) nepilnības. Daudzās dalībvalstīs tas ir aktualizējis jautājumus par darbinieku un pašnodarbināto personu sociālās aizsardzības segumu, pienācīgumu un informētību par to. Turklāt vairāki īstenošanas pasākumi ir to valsts reformu programmu neatņemama sastāvdaļa, kas ir saistītas ar Eiropas pusgadu un atvēršanas un noturības plāniem. Tomēr joprojām pastāv daudzas īstenošanas problēmas.

Ņemot vērā to, ka aizvien straujāk izplatās nodarbinātības veidi, kuriem parasti tiek nodrošināta mazāka sociālā aizsardzība, un ņemot vērā nepieciešamību taisnīgi pārvaldīt digitālo un zaļo pārkārtošanos, **šis ieteikums ir svarīgāks nekā jebkad agrāk, lai nodrošinātu, ka sociālās aizsardzības** sistēmas spēj pasargāt lielu daļu aktīvo iedzīvotāju no ekonomiskiem satricinājumiem. Labāka piekļuve sociālajai aizsardzībai nozīmē arī lielākas iemaksas valsts budžetā un tādējādi veicina sociālās aizsardzības sistēmu finansiālo un politisko ilgtspēju.

Padomes ieteikuma īstenošanai ir jābūt integrētai plašākā sociālekonomiskā politikā gan ES, gan valstu līmenī. Svarīgi ir tas, ka dažas dalībvalstis ieteikumu un ar to saistīto *NIP* procesu izmantoja kā iespēju apsvērt, veikt vai sagatavot vispārējas reformas sociālās aizsardzības sistēmās, pielāgojot tās mainīgajam darba tirgum un sociālajai realitātei, tai skaitā platformu darba parādīšanās faktam, papildus konkrētiem pasākumiem ieteikuma jomās.

Interesanti, ka **vairākas dalībvalstis pēdējos gados ir arī veikušas pasākumus nolūkā samazināt nestandarta līgumu izmantošanu**, nodrošinot to labāku uzraudzību, samazinot sociālos un fiskālos stimulus pieņemt darbā uz ļoti īsa termiņa līgumu pamata vai izmantojot viltus pašnodarbinātību, kā arī reformējot darba tiesības segmentācijas problēmu risināšanas nolūkā. Šīs darbības ir svarīgas; tās papildina ziņojumā aprakstītos pasākumus, kas nodrošina labāku segumu nestandarta nodarbinātībā iesaistītajiem darbiniekiem, un tās būtu jāturpina īstenot.

Sociālās aizsardzības pieejamības attīstība ir veicinājusi pārdomas Augsta līmeņa grupā sociālās aizsardzības un labklājības valsts nākotnes jautājumos ES. Turklāt šajā ziņojumā konstatēto īstenošanas nepilnību novēršana palīdzēs reaģēt uz Konferencē par Eiropas nākotni paustajiem aicinājumiem īstenot “spēcīgāku sociālo politiku” un “pilnībā īstenot” Eiropas sociālo tiesību pīlāru sociālās aizsardzības un iekļaušanas jomā.

Sistēmu pielāgošana, lai visiem nodrošinātu labāku piekļuvi sociālajai aizsardzībai, ir ilgtermiņa process, kurā iesaistīti sociālie partneri un citas attiecīgās valsts organizācijas. Pozitīvi ir tas, ka vairākās dalībvalstīs ir veikti daži pasākumi, taču joprojām ir jānovērš atlikušās nepilnības piekļuvē sociālajai aizsardzībai. **Komisijas ziņojumam vajadzētu rosināt debates par to, kā risināt atlikušās problēmas un kā ES varētu atbalstīt šos centienus.**

PIELIKUMS Sociālās aizsardzības pieejamības jomā sagatavoto valstu īstenošanas plānu (NIP) (un to atjauninājuma) galvenās iezīmes⁷⁴

<i>[J: jā; N: nē]</i>	AT	BE	BG	CY	CZ	DE	DK	EE	ES	FI	FR	EL	HR	HU	IE	IT	LT	LV	MT	NL	PL	PT	RO	SE	SI	SK	Kopā (jā)
1. NIP ietver diagnozi par nepilnībām sociālās aizsardzības pieejamībā	J	J	J	J	J	J	N	J	J	J	J	N	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	N	23/26
2. Dalībvalsts norāda NIP, ka tā jau ir izpildījusi visus ieteikuma noteikumus vai to lielāko daļu	J	N	J	N	J	N	N	N	N	N	J	N	N	J	N	N	N	N	N	N	J	N	N	J	N	N	7/26
3. NIP ietver pasākumus/reformas ietver formālā seguma uzlabošanai	N	J (I)	J (I)	J (I)	N	N	N	J (I)	J (P)	N	J (P)	J (I)	J (I)	N	J (P)	J (P)	J (I)	N	J (P)	J (I)	J (I)	J (P)	J (I)	N	N	N	16/26
4. NIP ietver pasākumus/reformas ietver faktiskā seguma uzlabošanai	N	J (P)	N	J (P)	N	N	N	N	J (I)	N	J (P)	N	N	N	N	J (P)	J (I)	N	J (P)	N	N	J (P)	N	N	J (I)	N	9/26
5. NIP ietver pasākumus/reformas ietver pienācīguma uzlabošanai	J (I)	J (P)	J (P)	J (P)	N	J (I)	J (I)	J (P)	N	J (I)	J (P)	N	N	J (P)	N	N	N	J (P)	J (P)	J (I)	N	J (P)	N	N	N	N	14/26
6. NIP ietver pasākumus/reformas ietver pārredzamības uzlabošanai	N	J (I)	J (P)	J (I)	J (P)	J (I)	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	J (P)	N	N	N	N	6/26
7. Pasākumi/reformas novērš visas nepilnības vai lielāko daļu nepilnību attiecībā uz sociālās aizsardzības pieejamību*	N	J	N	N	N	N	J~	J	N	J~	J	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	J~	N	N	6/26

⁷⁴ Dalībvalstis tika aicinātas ar SPC delegātu starpniecību sniegt Komisijai (2022. gada vasarā) atjauninātu informāciju par pasākumiem un reformām sociālās aizsardzības pieejamības jomā.

[J: jā; N: nē]	AT	BE	BG	CY	CZ	DE	DK	EE	ES	FI	FR	EL	HR	HU	IE	IT	LT	LV	MT	NL	PL	PT	RO	SE	SI	SK	Kopā (jā)	
8. <i>NIP</i> attiecas uz pasākumiem, kas veikti, reaģējot uz Covid-19 pandēmiju	J	J	N	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	J	N	J	24/26	
9. <i>NIP</i> attiecas tikai/galvenokārt uz pasākumiem, kas veikti, reaģējot uz Covid-19 pandēmiju	N	N	N	N	N	N	J	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	J	N	J	3/26
10. <i>NIP</i> attiecas uz pasākumiem, kas veikti Covid-19 pandēmijas laikā un kas kļuvuši pastāvīgi	J	J	N	N	N	J	N	N	J	N	J	N	N	N	N	J	J	N	N	N	N	N	N	N	N	N	J	8/26
11. <i>NIP</i> ietver īpašus pasākumus jauniešiem	J	J	N	N	N	N	J	N	N	N	J	J	J	N	J	N	N	J	N	N	N	N	N	N	N	N	N	8/26
12. <i>NIP</i> ietver īpašus pasākumus platformu darbiniekiem	N	J	N	J	N	N	N	N	J+	N	N	N	J+	N	N	J	N	N	N	N	N	J+	J	N	J	N	8/26	
13. <i>NIP</i> ietver pasākumus statistikas uzlabošanai valsts līmenī	N	J	N	N	N	N	J	N	N	J	N	N	N	N	N	N	N	N	J	N	J	N	N	N	N	N	5/26	
14. <i>NIP</i> ir skaidra atsauce uz apspriestos ar sociālajiem partneriem <i>NIP</i> vai dažu tā pasākumu sagatavošanas laikā	N	J	N	N	J	N	N	J	N	J	J	N	N	N	J	J	N	N	N	J	N	N	J	N	N	N	9/26	
15. Atvēršanās un noturības plāns (ANP) ietver reformas/investīcijas nolūkā uzlabot piekļuvi sociālajai aizsardzībai	J	J	N	J	J	J	N	J	J	N	N	J	J	-	N	J	J	N	J	J	J	J	J	N	J	J	18/25	

Avoti: valsts īstenošanas plāni un ANP. Piezīme: tas attiecas tikai uz 26 dalībvalstīm, jo līdz 2022. gada decembrim Luksemburga nebija iesniegusi savu valsts īstenošanas plānu. Piezīme: * nepilnības, ko nosaka, izmantojot EK/SPC uzraudzības sistēmas rādītājus par piekļuvi sociālajai aizsardzībai; (P) = pieņemts; (I) = iepilnots; J~: šajās dalībvalstīs ir tikai nelielas nepilnības, kas jānovērš (saskaņā ar sociālās aizsardzības pieejamības uzraudzības sistēmas rādītājiem); J+: šo dalībvalstu *NIP* nav paredzēti konkrēti pasākumi, taču tie ir paredzēti valsts ANP.